

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

КОСТИВ Максим Вікторович

Напрями подолання бюджетного дефіциту в Україні /
Ways of overcome the budget deficit in Ukraine

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітня програма – Публічні фінанси
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФПФм-21
М. В. Костів

Науковий керівник:
д.е.н., професор, О. П. Кириленко

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" __ " _____ 2026 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ	7
1.1. Сутність бюджетного дефіциту: економічна природа, класифікація та причини виникнення	7
1.2. Наслідки бюджетного дефіциту для економіки: макрофінансові ризики та боргове навантаження	11
1.3. Світовий досвід подолання дефіциту бюджету: підходи розвинених країн і країн, що розвиваються	13
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	18
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	18
2.1. Динаміка дефіциту Державного бюджету України та фактори, що впливають на його розміри в умовах війни та економічної нестабільності	18
2.2. Роль міжнародних організацій та країн-партнерів у подоланні дефіциту Державного бюджету України	22
2.3. Вплив бюджетного планування на динаміку дефіциту Державного бюджету України	28
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	34
3.1. Фіскальні інструменти скорочення дефіциту: оптимізація видатків та підвищення дохідної частини бюджету	34
3.2. Удосконалення боргової політики та підвищення прозорості публічних фінансів	40
3.3. Запровадження середньострокового бюджетного планування як інструменту зменшення дефіциту	45
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Актуальність теми обумовлюється глибокими соціально-економічними трансформаціями, що відбуваються в державі на тлі зовнішньої агресії, нестабільності макрофінансової системи та підвищеної залежності державного бюджету від зовнішньої фінансової допомоги. В сучасних умовах бюджетний дефіцит став не лише фіскальною проблемою, а й критичним викликом для національної безпеки, сталого розвитку та відновлення економіки. Його обсяги зростають під тиском воєнних витрат, зниження ділової активності, падіння експортних надходжень і одночасного збільшення соціальних зобов'язань перед громадянами. Це створює небезпечний прецедент – коли потреба у фінансуванні державних функцій значно перевищує можливості внутрішніх джерел, що, у свою чергу, посилює боргове навантаження та знижує гнучкість фіскальної політики.

Дослідження бюджетного дефіциту в контексті українських реалій вимагає не лише глибокого аналізу чинників, що його спричиняють, але й формування ефективних, дієвих механізмів для його мінімізації або раціонального фінансування. Необхідність виваженого підходу до управління дефіцитом зумовлена тим, що надмірна емісія або безконтрольне зовнішнє запозичення лише поглиблює проблему в довгостроковій перспективі. Тому особливої ваги набуває пошук збалансованих інструментів, що поєднуюватимуть фіскальну дисципліну з потребами післявоєнного відновлення, зміцнення соціальної сфери та стимулювання економічного зростання.

Світовий досвід демонструє, що країни, які зуміли вийти з глибокої фіскальної кризи, робили це через системні реформи в бюджетному процесі, підвищення прозорості та підзвітності публічних фінансів, а також через посилення ролі середньострокового бюджетного планування. У цьому контексті дослідження напрямів подолання бюджетного дефіциту в Україні має не лише теоретичне, а й вагоме прикладне значення – адже йдеться про формування ефективної фіскальної політики, здатної забезпечити фінансову стабільність

держави в умовах багаторівневих загроз. Актуальність теми посилюється й тим, що державна фінансова політика все більше потребує не короткострокових антикризових рішень, а системної трансформації в напрямі фінансової стійкості, самодостатності бюджету та довіри з боку громадян і міжнародних партнерів.

Проблема дослідження полягає в пошуку ефективних механізмів та інструментів скорочення дефіциту Державного бюджету України в умовах зростаючого боргового навантаження, економічної нестабільності, зниження доходів бюджету та потреби у фінансуванні соціально-важливих функцій держави, зокрема в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Проблематику бюджетного дефіциту, його економічної природи, причин виникнення, наслідків для бюджетної безпеки, державного боргу та механізмів фінансування досліджували як українські, так і зарубіжні науковці й аналітики, зокрема: І.О. Луніна, яка акцентує увагу на особливостях боргового фінансування дефіциту в Україні; А. Гарбінська-Руденко, Б. Паланська, К. Кирієнко, А. Буряченко, А. Болдова, Н. Москаленко, Т. Богдан, І. Богдан, Н. Шикіна, А. Сіренко, Ю. Радіонов, Л. Гладченко, К. Сочка, О. Перчі, Ю. Радіонов, В. Кудряшов, Б. Стеценко, А. Буряченко, К. Захожай, с. Прісняк, Г. Рибак, Ю. Федотова, В. Павленко та ін. Вагомий аналітичний внесок у дослідження фіскальної стійкості, бюджетної консолідації, середньострокового бюджетного планування, мобілізації доходів і боргової політики також сформовано в аналітичних матеріалах МВФ, Світового банку, OECD, Європейської Комісії та International Budget Partnership. Проте напрями подолання дефіциту бюджету України саме в умовах повномасштабної війни, з урахуванням одночасного впливу воєнних видатків, міжнародної бюджетної підтримки, боргових ризиків, прозорості публічних фінансів і відновлення середньострокового бюджетного планування, залишаються недостатньо систематизованими й потребують комплексного наукового узагальнення.

Метою роботи є вивчення сутності, причин та наслідків бюджетного дефіциту в Україні, а також розробка науково обґрунтованих напрямів його подолання з урахуванням вітчизняних реалій та міжнародного досвіду.

Завданнями роботи є:

- розглянути сутність бюджетного дефіциту, його економічну природу, класифікацію та причини виникнення;
- проаналізувати наслідки бюджетного дефіциту для економіки, включаючи макрофінансові ризики та боргове навантаження;
- узагальнити світовий досвід подолання дефіциту бюджету в розвинених країнах і країнах, що розвиваються;
- дослідити динаміку дефіциту Державного бюджету України та визначити фактори, що впливають на його розміри в умовах війни та економічної нестабільності;
- вивчити роль міжнародних організацій та країн-партнерів у подоланні дефіциту Державного бюджету України;
- встановити взаємозв'язок між бюджетним плануванням та динамікою дефіциту Державного бюджету України;
- запропонувати фіскальні інструменти скорочення дефіциту шляхом оптимізації видатків та підвищення дохідної частини бюджету;
- розробити заходи з удосконалення боргової політики та підвищення прозорості публічних фінансів;
- обґрунтувати підходи до середньострокового бюджетного планування як інструменту зменшення дефіциту.

Об'єктом дослідження є Державний бюджет України.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти сутності та шляхів подолання дефіциту Державного України в сучасних соціально-економічних умовах.

Теоретичною та методологічною основою роботи є положення економічної теорії, теорії державних фінансів, праці українських і зарубіжних

вчених, нормативно-правова база України з питань бюджетного процесу, а також офіційні документи міжнародних фінансових організацій.

У дослідженні задіяні такі методи: аналіз і синтез, порівняльний аналіз, статистичний метод, методи структурно-логічного узагальнення, графічний метод, метод системного підходу та метод експертних оцінок.

Інформаційною базою роботи є офіційні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби, Рахункової палати України, Державної служби статистики, аналітичні звіти МВФ, Світового банку, OECD, НБУ, публікації науковців, а також матеріали з фінансово-економічних видань і сайтів міжнародних організацій.

Практична значущість роботи полягає в можливості застосування сформульованих у роботі висновків і пропозицій для удосконалення бюджетної політики України, зокрема у сфері зменшення дефіциту бюджету, удосконалення фінансування державних видатків, забезпечення фіскальної стійкості та підвищення ефективності управління публічними фінансами в післявоєнний період.

Тема роботи визначила наступну структуру дослідження, що складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Основні результати дослідження опубліковано в тезах і статті:

- 1) Костів М.В. «НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ».
- 2) Кириленко О.П., Костів М.В. «ПРИЧИНИ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ».
- 3) Костів М.В. «СУТНІСТЬ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

1.1. Сутність бюджетного дефіциту: економічна природа, класифікація та причини виникнення

У вітчизняному бюджетному законодавстві дефіцит бюджету визначається як перевищення видатків бюджету над його доходами з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету [1]. Однак таке нормативне визначення фіксує лише зовнішню облікову форму явища, тоді як у науковому розумінні бюджетний дефіцит відображає глибшу суперечність між обсягом публічних зобов'язань держави, наявною дохідною базою та можливостями залучення фінансових ресурсів без втрати макрофінансової стійкості [2, с. 409; 6, с. 54]. Саме тому бюджетний дефіцит доцільно трактувати не як технічну «нестачу коштів» у межах окремого бюджетного періоду, а як концентрований індикатор стану державних фінансів, який відображає якість бюджетного планування, результативність фіскальної політики та здатність держави адаптуватися до циклічних, структурних і шоківих викликів.

У науковій літературі простежуються різні підходи до оцінки економічної природи бюджетного дефіциту. А. Гарбінська-Руденко, Б. Паланська та К. Кириєнко наголошують, що більшість трактувань пов'язують дефіцит із негативним впливом на розвиток держави, оскільки він супроводжується зростанням боргового навантаження, інфляційними ризиками й послабленням фінансової стабільності [2, с. 409]. Водночас А. Буряченко, А. Болдова та Н. Москаленко переконливо показують, що наслідки дефіциту залежать від характеру його виникнення: коли він є результатом фінансування інвестиційних чи програм розвитку, його макроекономічний ефект відрізняється від дефіциту, породженого падінням доходів або нераціональним нарощуванням витрат [3, с. 150]. Подібну логіку підтримують Т. Богдан та І. Богдан, які доводять, що в

екстраординарних умовах пандемії та повномасштабної війни різке розширення дефіциту було елементом антициклічної та стабілізаційної реакції держави, а не лише ознакою фіскальної слабкості [4, с. 7]. У цьому самому руслі OECD підкреслює, що тривалі дефіцити дійсно ведуть до накопичення боргу, проте за умови керованої боргової траєкторії вони можуть виконувати продуктивну функцію, фінансуючи необхідні державні інвестиції та підтримуючи економіку у кризових обставинах [10]. Отже, економічна природа бюджетного дефіциту є подвійною: він може бути симптомом фінансового дисбалансу, але за певних умов здатен виступати інструментом макроекономічної стабілізації та розвитку.

Класифікація бюджетного дефіциту потрібна не лише для теоретичного впорядкування понятійного апарату, а й для коректної діагностики причин його формування та вибору інструментів подолання. У вітчизняних дослідженнях дефіцит поділяють за формою прояву на відкритий і прихований; за причинами виникнення – на вимушений і свідомий; за тривалістю та характером дії – на тимчасовий, первинний і стійкий; за економічним змістом – на активний і пасивний [2, с. 410]. Окреме методологічне значення має поділ на фактичний, циклічний і структурний дефіцит, оскільки саме він дозволяє відокремити короткостроковий вплив економічного циклу від глибинних диспропорцій фіскальної системи [2, с. 410]. Міжнародна фінансова практика доповнює цей підхід категоріями циклічного сальдо, циклічно скоригованого сальдо та первинного сальдо, що дає змогу точніше оцінювати реальне фіскальне становище держави без впливу автоматичних стабілізаторів і без урахування процентних платежів за боргом [9, с. 61]. Для дослідження дефіциту бюджету України така типологія є принципово важливою, адже дозволяє відмежувати дефіцит, спричинений воєнними потребами і циклічним спадом, від дефіциту, що виникає через інституційну неефективність, хиби бюджетного планування або хронічну слабкість дохідної бази.

Методологічно важливим є й те, що сам бюджет може розглядатися у двох площинах. Л. Гладченко пропонує розмежовувати збалансованість бюджету як фінансового плану і збалансованість бюджету як фінансового фонду [7, с. 120-

122]. У першому випадку дефіцит означає розрив між доходами і видатками, який формально покривається джерелами фінансування; у другому – йдеться про управління бюджетними потоками, ліквідністю та реальною спроможністю держави своєчасно виконувати взяті зобов'язання [7, с. 120-122]. Звідси випливає принциповий висновок для подальшого дослідження: саме по собі наявне джерело фінансування ще не усуває проблему дефіциту як економічної категорії, якщо його покриття посилює боргові ризики, звужує майбутню бюджетну маневреність або консервує дисбаланс між стійкими доходами та постійними видатками [3, с. 150; 7, с. 121-122].

Окрему увагу в українській фінансовій науці приділено не лише формальному визначенню бюджетного дефіциту, а й його впливу на стійкість бюджетної системи та кризові процеси в економіці. В. Дем'янишин розглядає бюджетний дефіцит як складне фінансово-економічне явище, що відображає не тільки поточне перевищення видатків над доходами, а й глибші суперечності бюджетної політики, пов'язані з неузгодженістю державних зобов'язань, обмеженістю доходної бази та недостатньою результативністю управління публічними фінансами [68, с. 120-123; 69, с. 717-726]. У підручнику за редакцією С. Юрія, В. Дем'янишина та О. Кириленко бюджетний дефіцит подається як один із ключових індикаторів незбалансованості бюджетної системи, а його подолання пов'язується з якістю бюджетного планування, структурою доходів, обґрунтованістю видатків і джерелами фінансування дефіциту [70, с. xx-xx]. У сучасному контексті це положення доповнюється дослідженнями О. Десятнюк, А. Крисоватого та О. Птащенко, які акцентують увагу на ролі фінансової та цифрової інклюзії у розширенні доступу громадян і бізнесу до фінансових послуг, підвищенні прозорості платежів, детінізації економічних операцій і, відповідно, потенційному зміцненні доходної бази бюджету [71; 72, с. 93-102]. Такий підхід дає змогу пов'язати класичне розуміння бюджетного дефіциту з сучасними інструментами його обмеження – цифровізацією фінансових процесів, підвищенням податкової дисципліни та розширенням легального економічного обороту.

Причини виникнення бюджетного дефіциту в сучасних дослідженнях розглядаються як багаторівнева система внутрішніх і зовнішніх чинників. К. Сочка та О. Перчі узагальнюють їх у вигляді економічно обґрунтованих, нейтральних і кризових причин, підкреслюючи, що не кожне відхилення бюджету від рівноваги є деструктивним за своєю природою [8, с. 311-312]. До внутрішніх базових чинників вони відносять незадовільну систему управління державними фінансами, низьку фінансову дисципліну, нераціональне використання бюджетних коштів, лобіювання інтересів окремих груп, високий рівень корупції та тінізації економіки [8, с. 308]. Н. Шикіна та А. Сіренко додатково акцентують, що тіньова економіка є універсальною причиною, яка одночасно зменшує доходи бюджету і звужує офіційний обсяг ВВП, тим самим погіршуючи й самі індикатори бюджетної безпеки [5, с. 112]. Ю. Радіонов наголошує на багатофакторності причин дефіциту та підкреслює, що в умовах війни на проблеми мирного часу нашаровуються воєнні ризики, різке зростання оборонних видатків, інфляційний тиск, скорочення частини внутрішньої податкової бази та підвищення залежності від запозичень [6, с. 54-55]. Т. Богдан та І. Богдан, своєю чергою, показують, що пандемія й повномасштабна агресія змінили не лише масштаб дефіциту, а й сам механізм його формування, оскільки держава була змушена одночасно фінансувати соціальну стабілізацію, оборону та обслуговування боргу в умовах глибокого макроекономічного шоку [4, с. 7-9]. Отже, бюджетний дефіцит в Україні не можна пояснити одним чинником: він формується на перетині структурних вад системи публічних фінансів, циклічних спадів, інституційної слабкості та екстраординарних воєнних обставин.

Таким чином, сутність бюджетного дефіциту доцільно визначати як багатовимірну фінансово-економічну категорію, що відображає не просто перевищення видатків над доходами, а глибину розриву між бюджетними потребами держави, стійкістю її дохідної бази, якістю фінансового управління та характером зовнішніх і внутрішніх шоків [1; 2, с. 409-410; 7, с. 120-122]. Для цілей цієї магістерської роботи принциповим є розуміння того, що бюджетний дефіцит має оцінюватися одночасно за походженням, тривалістю, економічною

продуктивністю, джерелами фінансування та впливом на бюджетну безпеку, державний борг і макрофінансову стійкість [5, с. 112; 8, с. 311-312; 9, с. 61]. Саме така теоретико-методологічна рамка створює підґрунтя для подальшого аналізу дефіциту Державного бюджету України та для обґрунтування реалістичних напрямів його скорочення в умовах війни й повоєнного відновлення.

1.2. Наслідки бюджетного дефіциту для економіки: макрофінансові ризики та боргове навантаження

Наслідки бюджетного дефіциту для економіки не є автоматично однаковими в усіх країнах і за будь-яких обставин, оскільки їхня глибина залежить від причин виникнення дефіциту, способів його фінансування, стану ділового циклу та якості бюджетного управління. Проте саме тривалий і структурно незбалансований дефіцит перетворюється на чинник макрофінансової нестійкості, бо звужує простір фіскального маневру, підвищує фіскальні ризики та послаблює бюджетну безпеку держави [5, с. 109-112; 6, с. 54-58; 11, с. 24-27]. У цьому сенсі дефіцит виступає не лише наслідком вже наявних диспропорцій, а й механізмом їх подальшого відтворення: чим більший розрив між постійними видатковими зобов'язаннями та стійкими доходами, тим складніше державі підтримувати фінансову рівновагу без додаткових запозичень, секвестру або позабюджетних компенсаційних рішень. Саме тому в науковій літературі дефіцит обґрунтовано розглядається як один із центральних індикаторів бюджетної та ширше – фінансової безпеки країни [5, с. 112; 11, с. 26-27].

Одним із найбільш чутливих каналів впливу бюджетного дефіциту на економіку є інфляційно-монетарний канал. Коли дефіцит формується в умовах падіння виробництва, звуження податкової бази та одночасного зростання державних видатків, а його покриття спирається на масштабні внутрішні запозичення або грошову підтримку, це підсилює тиск на ціни, валютний курс і

процентні ставки [11, с. 26-27; 14, с. 146-148]. МВФ у Fiscal Monitor 2024 наголошує, що ризики для публічних фінансів залишаються високими, а підвищена чутливість до інфляційної динаміки й рішень монетарної політики здатна провокувати волатильність умов фінансування для інших економік [15, р. 1-3]. У макроекономічному вимірі це означає, що дефіцит перестає бути лише бюджетною проблемою й починає безпосередньо впливати на вартість капіталу, доступність кредитних ресурсів та темпи приватного інвестування. Саме через це борговий навіс, за висновками Г. Рибак і Ю. Федотової, пов'язується не тільки з інфляційними процесами, а й з ефектом витіснення, коли державні потреби у фінансуванні відсувають приватний сектор на другий план [14, с. 147-148].

Іншим системним наслідком дефіциту є нарощування боргового навантаження та зміна структури майбутніх бюджетних зобов'язань. Збільшення дефіциту майже неминуче трансформується у збільшення державного боргу, а це означає зростання майбутніх платежів з його обслуговування, які витісняють ресурси, що могли б бути спрямовані на оборону, соціальну підтримку, інфраструктуру, охорону здоров'я чи відновлення економіки [12, с. 82-83; 13, с. 194-197]. У цьому контексті особливо показовим є застереження про те, що зростання тягаря державної заборгованості означає розширення майбутніх бюджетних платежів на обслуговування боргу, які обмежують можливість розв'язувати пріоритетні соціально-економічні завдання [12, с. 82-83]. МВФ фіксує ще ширший міжнародний тренд: у країнах із низьким рівнем доходу боргове обслуговування у 2023 році в середньому становило 13% загальних видатків і майже 25% податкових надходжень, що прямо обмежує фінансування базових послуг та критично важливих інвестицій [15, р. 11]. Для України цей ризик посилюється не лише масштабом самого дефіциту, а й тим, що у воєнний період різко зменшилася спроможність покривати видатки власними доходами, натомість підвищилася залежність від зовнішніх кредиторів, донорів та загальної конфігурації міжнародного фінансування [12, с. 80-83; 90-93; 13, с. 194-195].

Тривале існування значного дефіциту має і стратегічні наслідки, які виходять за межі поточного бюджетного року. По-перше, формується ризик

боргової залежності, за якого держава вимушена орієнтувати бюджетну політику не стільки на довгострокові національні пріоритети, скільки на умови пролонгації зовнішньої підтримки, реструктуризації чи доступу до нових ринкових запозичень [13, с. 194-199]. По-друге, підвищується чутливість державних фінансів до коливань валютного курсу, процентних ставок і рефінансування, особливо коли значна частка боргу номінована в іноземній валюті або концентрується у зовнішніх кредиторів [12, с. 90-91; 14, с. 146-148]. По-третє, погіршення боргових характеристик впливає на кредитний рейтинг держави, інвестиційну привабливість та очікування економічних агентів, що здатне уповільнювати економічне зростання і закріплювати негативний цикл «дефіцит – борг – висока вартість фінансування – новий дефіцит» [14, с. 142-148; 15, р. 16-17]. Отже, основний макроекономічний ризик бюджетного дефіциту полягає не просто у перевищенні видатків над доходами, а в тому, що за відсутності якісного управління він поступово змінює всю конфігурацію публічних фінансів, роблячи бюджет менш гнучким, економіку – більш вразливою, а боргову політику – дедалі менш самостійною.

1.3. Світовий досвід подолання дефіциту бюджету: підходи розвинених країн і країн, що розвиваються

Світовий досвід подолання бюджетного дефіциту переконливо засвідчує, що універсального інструмента його скорочення не існує, оскільки результат залежить не лише від величини дисбалансу, а й від якості бюджетних інститутів, структури економіки, доступу до фінансування та політичної спроможності уряду реалізовувати непопулярні, але послідовні рішення. Саме тому сучасна практика дедалі менше спирається на механічне скорочення видатків як самоціль і дедалі більше – на поєднання фіскальних правил, середньострокового планування, перегляду податкової бази, адресної оптимізації витрат і

підвищення прозорості бюджетного процесу [16, с. 121-122; 125-126; 20, с. 29; 24, с. 3-4]. Оновлений масив даних МВФ щодо дефіцитно мотивованої фіскальної консолідації охоплює 242 епізоди у 17 країнах ОЕСР та 82 епізоди у 14 країнах Латинської Америки і Карибського басейну, що саме по собі свідчить про велику варіативність комбінацій податкових і видаткових рішень, а також про те, що успішність скорочення дефіциту визначається не окремим заходом, а узгодженістю пакета рішень із макроекономічним циклом і бюджетними інститутами [24, с. 3-7].

Для розвинених країн характерний інституційний підхід до обмеження дефіциту, за якого головний акцент робиться не на разових антикризових вилученнях, а на правилах, що вбудовують бюджетну дисципліну в сам процес формування бюджету. У статті В. Павленка наголошено, що одним із найдієвіших способів скорочення дефіциту у провідних країнах світу виступають фіскальні правила, серед яких особливе місце посідають правила збалансованого бюджету, боргові правила та обмеження видатків [16, с. 125-126]. Цей висновок узгоджується з реформою економічного врядування Європейського Союзу, яка набула чинності 30 квітня 2024 року і поставила в центр нової архітектури середньострокові національні фіскально-структурні плани, ризик-орієнтований нагляд і спеціальні запобіжники, покликані забезпечити зниження боргу та утримання дефіциту нижче контрольних меж із формуванням достатніх фіскальних буферів [17]. Ідеться не лише про формальне дотримання числових орієнтирів, а про таку конструкцію бюджетної політики, за якої реформи, інвестиції й корекція траєкторії витрат поєднуються в єдиний середньостроковий план боргової стійкості [17]. Саме тому для економічно розвинених держав характерна не «жорстка економія» у вузькому значенні, а інституціоналізована бюджетна передбачуваність, що знижує вартість фінансування й підтримує довіру ринків навіть тоді, коли консолідація не є фронтальною [20, с. 29].

Практика країн ОЕСР показує, що дієвість такої моделі забезпечується не тільки правилами як юридичними обмеженнями, а й розвиненою

інфраструктурою бюджетного управління. За даними ОЕСР, середньострокові рамки бюджетування еволюціонують від загальних середньострокових фінансальних рамок до детальніших бюджетних і програмних рамок, які поєднують цілі фінансальної політики з прогнозами доходів, видатків і результативності програм [18, с. 5-8]. У новішому звіті ОЕСР показано, що сучасні якісні бюджетні інститути у розвинених країнах будуються навколо чітких фінансальних цілей, багаторічних видаткових баз, верхніх меж видатків, регулярних оглядів видатків, бюджетування за результатами, незалежного фінансального нагляду та широкої бюджетної підзвітності [19, с. 4-6]. Показово, що до 2025 року 30 країн ОЕСР повідомили про наявність незалежних фінансальних інституцій, а 30 країн здійснювали довгострокові оцінки фінансальної стійкості, що засвідчує зміщення акценту з постфактум реагування на дефіцит до його раннього інституційного стримування [19, с. 29; 160]. Отже, розвинені країни скорочують дефіцит не стільки за рахунок одномоментного урізання видатків, скільки через систему бюджетних запобіжників, яка дисциплінує ухвалення рішень ще до того, як дисбаланс набуває загрозливих масштабів.

Конкретні кейси також показують, що навіть у межах розвинених країн підходи до подолання дефіциту відчутно відрізняються. У США одним із напрямів фінансального коригування стало посилення дохідної бази через мінімальний корпоративний податок у 15% для великих корпорацій, боротьбу з ухиленням від оподаткування та коригування окремих податкових преференцій [16, с. 126-128]. У Франції вагому роль відігравали пенсійна реформа, зміни, спрямовані на розширення економічної активності, та інвестиційна підтримка високотехнологічних секторів, яка розглядалася не як альтернатива бюджетній консолідації, а як спосіб зміцнення майбутньої дохідної бази [16, с. 129-131]. У Мексиці, яку доцільно розглядати як проміжний приклад між розвиненими й новими ринками, акцент було зроблено на диверсифікації доходів, зменшенні залежності від нафтових надходжень, розширенні податкової бази, результативно орієнтованому реформуванні видатків і структурних перетвореннях у пенсійному та енергетичному секторах [16, с. 128-129].

Спільним знаменником цих кейсів є те, що подолання дефіциту не зводилося до арифметичного зменшення бюджетних рядків, а пов'язувалося з перебудовою самої логіки формування доходів і контролю ефективності витрат.

У країнах, що розвиваються, дефіцит бюджету зазвичай долається в більш жорстких умовах обмеженого фіскального простору, слабшої податкової адміністрації, дорожчого фінансування та вищої вразливості до зовнішніх шоків. Світовий банк наголошує, що в економіках, що формуються, і країнах, що розвиваються, високі видатки, нижчі податкові надходження, повільне зростання та підвищені процентні ставки призвели до безпрецедентних бюджетних дефіцитів і боргового навантаження, а обмеженість фіскального простору прямо загрожує можливості фінансувати розвиток [22, с. 2]. За цих умов стратегія скорочення дефіциту зсувається в бік зміцнення внутрішньої доходної бази та підвищення ефективності державних витрат. Спільна ініціатива МВФ і Світового банку 2024 року прямо визначає трьома опорними функціями такої стратегії податкову спроможність, ефективність і результативність видатків, а також розвиток сильних ринків державного боргу, які зменшують валютні та строкові розриви й послаблюють залежність від нестійких зовнішніх потоків капіталу [23, с. 3-4]. У документі наведено й приклади країн, де міжнародна підтримка концентрувалася не на тимчасовому латанні касових розривів, а на довгостроковому посиленні фіскальної спроможності через перегляд податкових витрат, реформування енергетичних субсидій, оновлення стратегій мобілізації доходів і поліпшення бюджетних процедур [23, с. 12-15]. Отже, для країн, що розвиваються, подолання дефіциту рідко буває суто видатковою операцією; набагато частіше воно означає інституційне нарощування спроможності держави збирати доходи, контролювати пільги, переорієнтовувати видатки та будувати внутрішній борговий ринок.

Водночас сучасні міжнародні дослідження показують, що відмінність між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, полягає не стільки в самій меті скорочення дефіциту, скільки в наборі передумов, на яких така політика може бути успішною. У країнах із сильнішими фіскальними інститутами МВФ

фіксує можливість більш контрциклічних рішень, коли уряд не вдається до надмірно фронтальної консолідації одразу, а повертає бюджет до стійкості через достовірні середньострокові рамки та зрозумілу траєкторію коригування [20, с. 29]. Для ринків, що формуються, характерним є покращення якості фіскальних правил, але цей процес залишається нерівномірним, а самі правила нерідко програють розвиненим економікам за юридичною силою, моніторингом, примусовістю та збалансованістю між гнучкістю й жорсткістю [21, с. 8]. Саме тому світовий досвід підводить до важливого методологічного висновку: успішне подолання дефіциту забезпечує не окремий захід як такий, а поєднання інституційної довіри, середньострокового горизонту, адресного перегляду видатків, розширення дохідної бази та політики державного боргу, яка не руйнує макрофінансову стійкість. Для України цей висновок має принципове значення, оскільки він орієнтує не на просте скорочення дефіциту будь-якою ціною, а на побудову такої системи публічних фінансів, у якій зменшення дефіциту є наслідком сильніших бюджетних інститутів, а не одноразової фіскальної жорсткості.

%

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

2.1. Динаміка дефіциту Державного бюджету України та фактори, що впливають на його розміри в умовах війни та економічної нестабільності

Фактологічний матеріал за 2022-2025 роки свідчить, що дефіцит Державного бюджету України в цей період набув не епізодичного, а стійкого воєнно-фінансового характеру. Його динаміка визначалася не лише арифметичним розривом між доходами і видатками, а передусім поєднанням трьох обставин: різкого збільшення потреб сектору безпеки й оборони, обмеженості внутрішньої доходної бази в умовах війни та критичної залежності невійськових видатків від зовнішнього офіційного фінансування. Після падіння реального ВВП на 28,8% у 2022 році економіка перейшла до відновлення, однак його темп поступово сповільнювався: у 2024 році він оцінювався на рівні 3,6%, а у 2025 році – 1,8%, що означало збереження вузької внутрішньої податкової бази навіть на тлі номінального зростання бюджетних показників [27, с. 1-2; 28, с. 1-2].

У табл. 2.1 наведено динаміку ключових параметрів дефіциту Державного бюджету України у 2022-2025 роках. Дані табл. 2.1 показують, що за номінальним обсягом дефіцит зріс із 914,9 млрд. грн. у 2022 році до 1 635,8 млрд. грн. у 2025 році, тобто майже в 1,8 рази. Найвищим відносно ВВП він був у 2023 році – 20,7%, після чого у 2024 році відбулося часткове зниження до 17,9%, але вже у 2025 році показник знову підвищився до 18,5% [25, с. 16; 26, с. 15; 27, с. 16; 28, с. 17]. При цьому доходи бюджету зростали щороку, однак не встигали за темпами воєнно зумовленого нарощування видатків: у 2023 році доходи зросли на 49,5% проти 2022 року, видатки – на 48,4%, у 2024 році відповідно на 16,9% і 11,8%, а у 2025 році – на 23,0% і 22,1% [25, с. 7-9; 26, с. 6; 9; 27, с. 5-8; 28, с. 6;

9]. Ключова структурна особливість цього періоду полягає в тому, що оборона стала найбільшою видатковою статтею бюджету, а її частка у загальних видатках підвищилася з 42,3% у 2022 році до 56,0% у 2025 році, тобто саме воєнні потреби стали головним чинником довготривало високого дефіциту [25, с. 9; 26, с. 9; 27, с. 8; 28, с. 9].

Таблиця 2.1

**Динаміка ключових параметрів дефіциту
Державного бюджету України у 2022-2025 роках***

Показник	2022	2023	2024	2025
Доходи державного бюджету, млрд. грн.	1 787,70	2 672,50	3 123,50	3 841,00
Видатки державного бюджету, млрд. грн.	2 705,70	4 014,80	4 488,30	5 480,50
Фактичний дефіцит, млрд. грн.	914,9	1 336,90	1 359,40	1 635,80
Дефіцит,% ВВП	18,6	20,7	17,9	18,5
Офіційні трансферти від міжнародних партнерів, млрд. грн.	481,1	434	473,9	554,8
Частка офіційних трансфертів у доходах,%	26,9	16,2	15,2	14,4
Видатки на оборону, млрд. грн.	1 143,20	2 097,60	2 305,20	3 069,90
Частка оборони у видатках,%	42,3	52,2	51,4	56

*Розроблено автором на основі [25, с. 7-9; 16-17; 26, с. 6; 9; 15; 27, с. 5-8; 16; 28, с. 6; 9; 17].

У 2022 році розмір дефіциту визначався шоком повномасштабного вторгнення та майже одномоментною руйнацією значної частини дохідної бази. Міністерство фінансів прямо фіксує, що на виконання дохідної частини бюджету вплинули зупинка зовнішньоекономічних операцій через ділянки українсько-російського та українсько-білоруського кордонів, повне припинення авіаперевезень, блокування морських портів, падіння імпорту на 24,1% і експорту на 35,1% порівняно з 2021 роком, масштабна міграція населення, руйнування промислових та енергетичних об'єктів, а також тимчасове запровадження спрощеної системи оподаткування зі ставкою 2% [25, с. 7]. На цьому тлі доходи державного бюджету становили 1 787,7 млрд. грн., видатки – 2 705,7 млрд. грн., а фактичний дефіцит – 914,9 млрд. грн., або 18,6% ВВП [25, с. 7; 16]. Водночас навіть у перший рік великої війни бюджетна система трималася завдяки двом компенсаторам – грантам від міжнародних партнерів у сумі 481,1 млрд. грн., що дорівнювало 26,9% усіх доходів бюджету, і різкому

переорієнтуванню видатків на безпеку та оборону: лише за функціональною класифікацією на оборону було спрямовано 1 143,2 млрд. грн., а загальний ресурс на національну безпеку і оборону сягнув 1 537,5 млрд. грн. [25, с. 7; 9; 16]. Отже, дефіцит 2022 року був наслідком не фіскальної помилки, а шокового руйнування економічної бази при одночасному вибуховому зростанні воєнних видатків.

У 2023 році бюджетний дефіцит не зменшився, а, навпаки, зріс до 1 336,9 млрд. грн., або 20,7% ВВП [26, с. 15]. Формально доходи бюджету зросли до 2 672,5 млрд. грн., однак це не означало усунення дисбалансу, оскільки видатки збільшилися до 4 014,8 млрд. грн., а видатки на оборону – до 2 097,6 млрд. грн. [26, с. 6; 9]. Джерела цього розриву були чітко зафіксовані у звіті Мінфіну: руйнація виробничої й енергетичної інфраструктури тривала, логістичні проблеми посилювалися через блокування митних пунктів пропуску на кордоні з Польщею, експорт за 2023 рік скоротився на 18%, а бюджет зазнав впливу значного обсягу пільт та звільнень, зокрема щодо імпорту оборонної продукції [26, с. 6]. Разом із тим 2023 рік став періодом часткового відновлення внутрішніх податкових надходжень завдяки поверненню довоєнного рівня оподаткування пального та згортання надзвичайного режиму 2-відсоткового єдиного податку [26, с. 6]. Проте вирішальним чинником покриття дефіциту залишалося зовнішнє фінансування: державні зовнішні запозичення до бюджету у 2023 році становили 1 151,6 млрд. грн., а надходження від військових ОВДП – 281,8 млрд. грн. [26, с. 15-16]. Це означає, що бюджетний баланс у 2023 році утримувався переважно не за рахунок повноцінного відновлення економіки, а за рахунок поєднання воєнної мобілізації ресурсів, зовнішніх кредитів та поступового відновлення податкової бази.

У 2024 році траєкторія дефіциту дещо стабілізувалася: його обсяг становив 1 359,4 млрд. грн., що лише на 1,7% більше, ніж у 2023 році, а відносно ВВП показник знизився до 17,9% [27, с. 16]. Таку динаміку забезпечило поєднання помірного економічного відновлення і цілеспрямованого посилення окремих дохідних позицій бюджету. Мінфін вказує, що в 2024 році на доходи позитивно

впливали відновлювальне економічне зростання, стабільна робота Українського морського коридору, збільшення експорту аграрної, металургійної та добувної продукції, а також спеціальні рішення щодо оподаткування банківського прибутку, підвищення акцизу на пальне і збільшення ставки військового збору з 1,5 до 5% з 1 грудня 2024 року [27с5-6]. У підсумку доходи державного бюджету зросли до 3 123,5 млрд. грн., з яких 473,9 млрд. грн. становили офіційні трансферти від міжнародних партнерів, а їхня частка в доходах знизилася до 15,2% [27, с. 5]. Це є принципово важливим спостереженням: абсолютний обсяг міжнародної допомоги залишався значним, але внутрішня дохідна база вже відігравала більшу роль, ніж у 2022-2023 роках. Однак стабілізація не означала зникнення тиску з боку видатків: на оборону було спрямовано 2 305,2 млрд. грн., а витрати на обслуговування боргу зросли до 308,3 млрд. грн. [27, с. 8]. Отже, 2024 рік показав, що навіть за покращення доходної динаміки дефіцит залишається високим доти, доки оборонний блок і боргове навантаження формують надзвичайно жорстку видаткову базу.

У 2025 році дефіцит знову відчутно розширився і досяг 1 635,8 млрд. грн., що на 20,3% більше, ніж у 2024 році, хоча відносно ВВП його рівень становив 18,5% [28, с. 17]. Ця динаміка відображала поєднання двох протилежних процесів. З одного боку, доходи бюджету суттєво зросли до 3 841,0 млрд. грн., чому сприяли зростання фонду оплати праці, розширення податкової бази, збільшення ставки військового збору, цифровізація адміністрування податків, а також спеціальний режим оподаткування прибутку банків, які сплатили 77,3 млрд. грн. податку на прибуток [28, с. 6-7]. З другого боку, воєнні витрати зросли ще швидше: загальні видатки бюджету досягли 5 480,5 млрд. грн., видатки на оборону – 3 069,9 млрд. грн., а витрати на обслуговування боргу – 361,6 млрд. грн. [28, с. 9]. Характерно, що при зростанні суми офіційних трансфертів до 554,8 млрд. грн. їх частка у доходах бюджету скоротилася до 14,4%, тобто бюджет став менш «грантовим» за структурою, але не менш залежним від зовнішнього ресурсу як такого [28, с. 6]. Це підтверджується й структурою фінансування дефіциту: у 2025 році загальна сума внутрішніх запозичень становила 581,5

млрд. грн., зовнішніх – 1 853,9 млрд. грн., а Мінфін паралельно запровадив новий інструмент управління ліквідністю і боргом – аукціони з обміну державних облігацій [28, с. 17]. Отже, збільшення дефіциту у 2025 році було зумовлене не провалом доходів, а новим розширенням видаткових потреб держави в умовах війни, енергетичних обмежень та повільнішого економічного зростання.

Узагальнення динаміки 2022-2025 років дає підстави для кількох аналітично важливих висновків. Дефіцит Державного бюджету України протягом усього періоду залишався функцією воєнної економіки: його величина визначалась передусім масштабом оборонних видатків, а не лише коливанням доходів [25, с. 9; 16; 26, с. 9; 15; 27, с. 8; 16; 28, с. 9; 17]. Водночас внутрішня дохідна база поступово зміцнювалася, про що свідчить зниження частки грантів у структурі доходів із 26,9% у 2022 році до 14,4% у 2025 році при одночасному зростанні номінальних доходів бюджету [25, с. 7; 26, с. 6; 27, с. 5; 28, с. 6]. Однак ця тенденція не усунула структурної залежності бюджету від зовнішніх ресурсів, оскільки невійськові видатки й надалі значною мірою покривалися за рахунок міжнародної підтримки, а видатки на обслуговування боргу за 2022-2025 роки зросли зі 157,9 до 361,6 млрд. грн., тобто на 129,0% [25, с. 10; 26, с. 9; 27, с. 8; 28, с. 9]. Саме тому фактична динаміка дефіциту у 2022-2025 роках підводить до наступного логічного блоку дослідження – аналізу ролі міжнародних організацій і країн-партнерів у покритті бюджетного розриву України.

2.2. Роль міжнародних організацій та країн-партнерів у подоланні дефіциту Державного бюджету України

Фактологічний аналіз 2022-2025 років показує, що міжнародні організації та країни-партнери виконували для бюджету України не допоміжну, а системоутворюючу функцію. У цей період зовнішнє фінансування не усувало сам факт дефіциту як різниці між доходами і видатками, але забезпечувало його покриття у формах, сумісних із макрофінансовою стабільністю, тобто через

гранти, пільгові кредити, гарантії та спеціальні багатосторонні механізми. Станом на 28 листопада 2025 року Україна залучила 161,0 млрд. дол. США у вигляді грантів, пільгових кредитів і гарантій, у тому числі 31,1 млрд. дол. США у 2022 році, 42,5 млрд. дол. США у 2023 році та 41,7 млрд. дол. США у 2024 році. При цьому 73% усієї підтримки за 2022-2025 роки забезпечили ЄС, США, МВФ, Канада, Японія та Світовий банк, а ще 22% надійшло в межах ініціативи G7 ERA, тобто фінансова архітектура покриття дефіциту виявилася одночасно концентрованою і багатоканальною [29, с. 14-17].

У табл. 2.2 наведено динаміку зовнішньої бюджетної підтримки України у 2022-2025 роках та її роль у покритті дефіциту державного бюджету. Дані таблиці демонструють, що міжнародна підтримка еволюціонувала від екстреного антикризового фінансування у 2022 році до інституціоналізованої й реформоорієнтованої моделі у 2024-2025 роках.

Якщо у 2022 році пріоритетом було швидке закриття касових розривів і збереження платоспроможності бюджету в умовах шокового падіння економіки, то вже у 2023 році зовнішня допомога стала ритмічною, у 2024 році – прив'язаною до багаторічних механізмів ЄС, програм МВФ та великих проєктних платформ Світового банку, а у 2025 році – частково переорієнтованою на інструменти, забезпечені доходами від заморожених російських активів. Це означає, що роль партнерів полягала не лише у наданні ресурсів, а й у побудові нової моделі фінансування дефіциту, в якій бюджетна стійкість залежала від зовнішньої передбачуваності, умов реформ і довіри донорів [29, с. 14-17; 30; 31; 32].

У 2022 році міжнародна допомога фактично стала критичним стабілізатором бюджетної системи. За оперативними даними Мінфіну, до загального фонду державного бюджету надійшло 480,6 млрд. грн. міжнародної допомоги у вигляді грантів, а із зовнішніх джерел було залучено ще 564,2 млрд. грн. позик, зокрема 256,4 млрд. грн. від ЄС, 88,2 млрд. грн. від МВФ у межах Rapid Financing Instrument, 60,5 млрд. грн. від уряду Канади, а також позики МБРР, МАР, Японії, ЄІБ та Французького агентства розвитку [33].

Таблиця 2.2

**Динаміка зовнішньої бюджетної підтримки України та її роль у
покритті дефіциту Державного бюджету України у 2022-2025 роках***

Рік	Обсяг зовнішнього фінансування державного бюджету	Структурна характеристика	Ключові донори та механізми	Роль у фінансуванні дефіциту
2022	31,1 млрд. дол. США	Поєднання грантів і пільгових кредитів; у загальному фонді бюджету гранти становили 480,6 млрд. грн., зовнішні позики – 564,2 млрд. грн.	ЄС – екстрена макрофінансова допомога; МВФ – два транші RFI; Канада; МБРР і МАР; Японія; ЄІБ; Французьке агентство розвитку; перший грант США через проект «PEACE in Ukraine»	Зовнішній ресурс був співмірним із фактичним дефіцитом року й дозволив профінансувати захищені цивільні видатки на тлі воєнного шоку
2023	42,6 млрд. дол. США	11,5 млрд. дол. США грантів, або близько 27%; решта – пільгові кредити	ЄС – 19,7 млрд. дол. США; США – 11 млрд. дол. США грантів; МВФ – 4,5 млрд. дол. США; Японія – 3,6 млрд. дол. США; Канада – 1,8 млрд. дол. США; Велика Британія – 1 млрд. дол. США; Світовий банк – 652 млн дол. США	Забезпечено ритмічне фінансування пенсій, зарплат у секторах освіти й охорони здоров'я, соціального захисту та гуманітарних потреб
2024	41,7 млрд. дол. США	Близько 12,6 млрд. дол. США грантів, або 30%; усі позики – пільгові	ЄС – 17,3 млрд. дол. США; США – 8,3 млрд. дол. США; МВФ – 5,3 млрд. дол. США; Японія – 4,3 млрд. дол. США; Світовий банк – 3,2 млрд. дол. США; Канада – 1,8 млрд. дол. США; Велика Британія – 1 млрд. дол. США; уперше – Республіка Корея та БРРЄ; перший транш G7 ERA	Повністю профінансовано соціально-гуманітарні видатки, тоді як внутрішні ресурси були спрямовані на сектор безпеки й оборони
2025	52,4 млрд. дол. США	Понад 70% фінансування забезпечили ERA Loans, тобто кошти під майбутні доходи від заморожених активів РФ	ERA Loans – 37,9 млрд. дол. США; ЄС, Ukraine Facility – 12,1 млрд. дол. США; МВФ – 912 млн дол. США; Світовий банк – 733 млн дол. США; Японія – 453 млн дол. США; БРРЄ – 232 млн дол. США	Забезпечено повне фінансування ключових соціально-гуманітарних видатків; модель покриття дефіциту змістилася від грантово-кредитної до активізація багатосторонньої

*Розроблено автором на основі [29, с. 14-17; 30; 31; 32; 33; 34; 35, с. 10-13].

У сумі це дало понад 1,0 трлн грн зовнішнього ресурсу, тобто більше за фактичний дефіцит 2022 року в 911,1 млрд. грн. [25, с. 16; 33]. Саме в цей період було запущено ключові міжнародні канали, які визначали подальшу архітектуру покриття дефіциту: 8 квітня 2022 року МВФ відкрив Адміністративний рахунок для України для акумулювання донорських грантів і кредитів, а 29 квітня 2022 року Україна отримала перший безповоротний грант США в розмірі 0,5 млрд. дол. США через проєкт Світового банку «PEACE in Ukraine» [29, с. 15; 37]. У практичному вимірі це означало, що за відсутності міжнародної підтримки держава мусила б або різко скорочувати цивільні видатки, або значно агресивніше посилювати внутрішнє боргове та грошове фінансування.

У 2023 році міжнародна підтримка стала не тільки більшою за обсягом, а й якісно впорядкованішою. Мінфін зафіксував надходження 42,6 млрд. дол. США зовнішнього фінансування, з яких 11,5 млрд. дол. США, або близько 27%, становили гранти [32]. Найбільшими донорами стали ЄС із 19,7 млрд. дол. США, США з 11 млрд. дол. США грантів, МВФ із 4,5 млрд. дол. США, Японія з 3,6 млрд. дол. США, Канада з 1,8 млрд. дол. США та Велика Британія з 1 млрд. дол. США гарантій [32]. Структурно це був рік переходу від екстреного фінансування до програмного: ЄС профінансував бюджет через пакет Macro-Financial Assistance + обсягом 18 млрд. євро на 35 років із компенсацією відсоткових платежів країнами ЄС, а 31 березня 2023 року МВФ затвердив чотирирічну програму за механізмом розширеного фінансування обсягом 15,6 млрд. дол. США, яка вже в перший рік принесла Україні близько 4,5 млрд. дол. США [29, с. 15; 32; 38]. Вирішальне значення мала не лише сума коштів, а й передбачуваність їх надходження: ритмічне зовнішнє фінансування дозволило своєчасно виконувати пенсійні зобов'язання, оплачувати працю в освіті та охороні здоров'я, фінансувати соціальний захист і гуманітарні програми, тобто фактично відокремити цивільну частину бюджету від найгостріших коливань воєнного фінансування [32].

У 2024 році роль міжнародних організацій і країн-партнерів вийшла на ще вищий рівень інституціоналізації. До бюджету надійшло 41,7 млрд. дол. США

зовнішнього фінансування, у тому числі 12,6 млрд. дол. США грантів, або 30% загального обсягу [31]. Найбільший внесок зробили ЄС – 17,3 млрд. дол. США, США – 8,3 млрд. дол. США, МВФ – 5,3 млрд. дол. США, Японія – 4,3 млрд. дол. США, Світовий банк – 3,2 млрд. дол. США, Канада – 1,8 млрд. дол. США та Велика Британія – 1 млрд. дол. США гарантій; уперше бюджетну підтримку надали Республіка Корея і Банк розвитку Ради Європи [31]. Саме у 2024 році запрацювала нова багаторічна рамка ЄС – Ukraine Facility: у березні-квітні 2024 року було виділено 6,0 млрд. євро перехідного фінансування, а станом на 28 листопада 2025 року сумарні виплати в межах цього інструменту досягли 24,5 млрд. євро, з яких 3,4 млрд. євро становили гранти. Водночас механізм був чітко пов'язаний із реалізацією Українського плану, що включав 69 реформ і 151 квартальний індикатор [29, с. 15; 34]. Тобто ЄС не просто фінансував дефіцит, а перетворював бюджетну підтримку на інструмент дисциплінування середньострокових реформ.

Окремої уваги у 2024 році заслуговує роль Світового банку як не просто кредитора, а операційної платформи для багатьох донорів. Через проєкт «PEACE in Ukraine» та пов'язані механізми банк забезпечував верифіковане відшкодування видатків за конкретними категоріями: заробітна плата державних службовців, педагогів, працівників системи охорони здоров'я та служб першого реагування, виплати внутрішньо переміщеним особам, малозабезпеченим, особам з інвалідністю, сім'ям із дітьми, а також частина видатків за програмою медичних гарантій [35, с. 12-13]. Станом на 18 грудня 2024 року проєкт PEACE мав сукупний обсяг виплат 35,544 млрд. дол. США, з яких 26,654 млрд. дол. США припадало на гранти [35, с. 10]. За оцінкою Світового банку, цей механізм дозволив підтримати понад 13 млн осіб, зберегти безперервність соціальних трансфертів і критичних державних сервісів, а додаткове фінансування у 760 млн дол. США, оголошене 29 лютого 2024 року, забезпечувалося внесками широкого кола держав – від США, Великої Британії, Норвегії та Японії до Нідерландів, Швеції, Іспанії, Швейцарії та Республіки Корея [35, с. 13; 36]. Отже, Світовий банк у 2024 році виконував функцію фінансового агрегатора, через який

двостороння допомога багатьох країн перетворювалася на керований інструмент компенсації бюджетного дефіциту.

У 2025 році архітектура міжнародної підтримки змінилася найбільш відчутно. Мінфін України залучив 52,4 млрд. дол. США зовнішнього фінансування, і понад 70% цього обсягу надійшло в межах механізму G7 Extraordinary Revenue Acceleration, тобто позик, погашення яких має здійснюватися за рахунок доходів від заморожених активів РФ [30]. Безпосередньо у 2025 році бюджет отримав 37,9 млрд. дол. США в межах ERA Loans, 12,1 млрд. дол. США від ЄС у межах Ukraine Facility, 912 млн дол. США від МВФ, 733 млн дол. США від Світового банку, 453 млн дол. США від Японії та 232 млн дол. США від БРРЄ [30]. Така конфігурація означала принциповий зсув: якщо у 2022-2024 роках основу підтримки формували гранти США, пільгові кредити ЄС і МВФ та багатодонорні програми Світового банку, то у 2025 році головним фінансовим буфером стали активозабезпечені багатосторонні позики. Це дало можливість у повному обсязі профінансувати соціально-гуманітарні видатки, тоді як внутрішні ресурси держави були зосереджені на секторі безпеки й оборони [30]. У практичному вимірі міжнародні партнери в 2025 році вже не просто закривали розрив бюджету, а створювали нову модель його фінансування, менш чутливу до негайного зростання боргового тиску на державний бюджет України.

Таким чином, у 2022-2025 роках міжнародні організації та країни-партнери були головним чинником керованості дефіциту Державного бюджету України. ЄС забезпечував найбільший довгостроковий ресурс і прив'язував його до реформ; США відігравали ключову роль як грантовий донор, що не збільшував боргове навантаження; МВФ виступав одночасно джерелом коштів і інституційним «якорем» довіри для інших донорів; Світовий банк забезпечував операційну платформу, через яку двостороння допомога перетворювалася на відшкодування конкретних бюджетних видатків; Канада, Японія, Велика Британія, Норвегія, Республіка Корея, БРРЄ та інші партнери розширювали джерельну базу й зменшували ризик критичної залежності від одного каналу [29,

с. 14-17; 30; 31; 32; 35, с. 10-13; 37; 38]. Водночас сам характер цієї підтримки виявив і ключову вразливість українських публічних фінансів: дефіцит бюджету в умовах війни став не просто внутрішньою фіскальною проблемою, а категорією, безпосередньо залежною від міжнародної координації, ритмічності допомоги та здатності держави виконувати взяті на себе реформи. Саме це підводить до наступного підрозділу – оцінки того, як бюджетне планування впливало на динаміку дефіциту Державного бюджету України.

2.3. Вплив бюджетного планування на динаміку дефіциту Державного бюджету України

Вплив бюджетного планування на динаміку дефіциту Державного бюджету України у 2022-2025 роках виявлявся не лише у визначенні початкового граничного показника дефіциту, а й у якості макроекономічних припущень, наявності або відсутності середньострокових орієнтирів, оперативності коригування бюджетних параметрів протягом року та здатності уряду перерозподіляти ресурс без руйнування поточної платоспроможності бюджету. У воєнний період бюджетне планування фактично пройшло три стани: довоєнний інерційний формат, аварійне воєнне переplanування та поступове повернення до середньострокової логіки управління дефіцитом [1; 43, с. 1; 46, с. 17; 44, с. 16-17; 45, с. 1-3].

У табл. 2.3 наведено, як змінювалися планові та фактичні параметри дефіциту державного бюджету впродовж 2022-2025 років. Дані табл. 2.3 показують, що у 2022 році бюджетне планування виявилось найменш придатним до реальності, але не через методологічну помилку як таку, а через зміну самої природи бюджетного процесу після 24 лютого 2022 року. Довоєнна Бюджетна декларація на 2022-2024 роки виходила з того, що дефіцит державного бюджету у 2022 році становитиме 188,0 млрд. грн., а в 2023-2024 роках навіть дещо зменшуватиметься – до 179,8 і 179,6 млрд. грн. відповідно [43, с. 1].

Таблиця 2.3

**Вплив бюджетного планування на параметри дефіциту Державного
бюджету України у 2022-2025 роках***

Рік	Початко- вий граничний дефіцит за законом, млрд. грн.	Скоригований граничний дефіцит / плановий показник зі змінками, млрд. грн.	Фактич- ний дефіцит, млрд. грн.	Відхилення факту від початко- вого плану, млрд. грн.	Характер впливу бюджетного планування
2022	188,8	1 497,20	914,9	726,1	Початковий довоєнний план був повністю зруйнований воєнним шоком; бюджетне планування перейшло у режим екстреного багаторазового перегляду
2023	1 296,50	2 010,40	1 336,90	40,4	Воєнний дефіцит був закладений уже в базовому законі; протягом року параметри розширювалися під додаткові потреби оборони та стійкості
2024	1 571,50	1 846,10	1 359,40	-212,1	Планування стало консервативнішим; фактичний дефіцит виявився нижчим за початковий і скоригований орієнтири завдяки сильнішій дохідній базі та доходним рішенням протягом року
2025	1 640,60	2 184,90	1 635,80	-4,8	Найвища точність початкового плану за весь період; упродовж року планування працювало через цільові перерозподіли на користь сектору безпеки і оборони

*Розроблено автором на основі [25, с. 15-16; 26, с. 14-15; 27, с. 15-16; 28, с. 3-5; 16; 39; 40; 41; 42; 43, с. 1; 45, с. 1-2].

Початковий Закон про Державний бюджет України на 2022 рік зафіксував граничний дефіцит на рівні 188,8 млрд. грн. [39], але вже в умовах війни його параметри були радикально переглянуті: у липні 2022 року граничний обсяг дефіциту вже становив 823,5 млрд. грн., а у чинній редакції закону – 1 497,2 млрд.

грн. [39]. Фактичний дефіцит за підсумками року дорівнював 914,9 млрд. грн. [25, с. 16]. Це означає, що бюджетне планування 2022 року виконувало не стільки функцію стратегічного балансування, скільки функцію виживання – оперативного переналаштування бюджету під війну, втрату частини податкової бази, блокаду логістики та різке зростання оборонних потреб [25, с. 6; 16].

У 2023 році бюджетне планування вже не відставало від воєнної реальності так радикально, оскільки великий дефіцит був закладений у законі з самого початку. Початково Закон про Державний бюджет України на 2023 рік визначив граничний дефіцит на рівні 1 296,5 млрд. грн., або 20,6% прогнозного ВВП [40; 26, с. 14-15]. Упродовж року через додаткові воєнні та стійкісні потреби його було збільшено до 2 010,4 млрд. грн., тоді як фактичний дефіцит склав 1 336,9 млрд. грн. [26, с. 14-15]. Отже, базове планування 2023 року виявилось набагато ближчим до реального виконання, ніж у 2022 році: розрив між початковим законом і фактом становив лише 40,4 млрд. грн.. Водночас принципово важливо, що наприкінці 2023 року уряд разом із МВФ уже прямо зафіксував у Меморандумі про економічну та фінансову політику відновлення середньострокового бюджетного планування, середньострокової стратегії управління боргом, фіскальної норми щодо гарантій, а також включення контурів бюджетних прогнозів на 2025-2026 роки до проєкту бюджету на 2024 рік і звіту про фіскальні ризики [46, с. 17]. Саме цей крок означав, що бюджетне планування знову почало працювати не лише як реакція на поточну нестачу коштів, а як інструмент керування майбутньою траєкторією дефіциту.

У 2024 році вплив якості планування на дефіцит став уже безпосередньо вимірюваним. Початковий граничний обсяг дефіциту в законі становив 1 571,5 млрд. грн., а після вересневих змін був підвищений до 1 846,1 млрд. грн. [41; 27, с. 15-16]. Проте фактичне виконання завершилося дефіцитом 1 359,4 млрд. грн., тобто на 212,1 млрд. грн. нижче початкового плану і на 486,7 млрд. грн. нижче скоригованої межі [27, с. 15-16]. Це свідчить, що бюджетне планування 2024 року було свідомо консервативним і закладало запас на високий рівень невизначеності. Водночас упродовж року застосовувалися конкретні доходні та

планувальні корекції. Найпоказовішою стала зміна розподілу податку на доходи фізичних осіб із грошового забезпечення військовослужбовців: якщо з 1 січня по 30 вересня 2024 року до загального фонду державного бюджету зараховувалося 25% такого ПДФО, то з 1 жовтня по 31 грудня – уже 59% [41]. Разом із посиленням оподаткування банківського прибутку, підвищенням акцизу на пальне та збільшенням ставки військового збору наприкінці року це зміцнило дохідну частину і зменшило тиск на дефіцит [27, с. 5-6; 15-16]. У підсумку саме планувальні рішення щодо перерозподілу доходів і побудова бюджетних параметрів із запасом стали причиною того, що фактичний дефіцит 2024 року виявився суттєво нижчим за граничний.

У 2025 році бюджетне планування стало найбільш точним за весь досліджуваний період. Закон про Державний бюджет України на 2025 рік був ухвалений з граничним дефіцитом 1 640,6 млрд. грн., або 19,4% ВВП [42; 28, с. 3-4]. За підсумками року фактичний дефіцит становив 1 635,8 млрд. грн., тобто різниця з початковим планом склала лише 4,8 млрд. грн. [28, с. 16]. Такий результат свідчить, що на етапі формування бюджету уряд уже набагато точніше оцінював як воєнні видатки, так і можливості доходної бази та зовнішнього фінансування. Разом із тим 2025 рік не був роком жорстко фіксованого бюджету: звіт Мінфіну прямо фіксує, що протягом року до закону зміни вносилися тричі. 31 липня 2025 року видатки сектору безпеки й оборони було збільшено на 412,4 млрд. грн., водночас зменшено бюджетні призначення на обслуговування боргу на 11,2 млрд. грн. і на виконання державою гарантійних зобов'язань на 3 млрд. грн.; 20 жовтня 2025 року на національну безпеку та оборону додатково спрямовано ще 324,7 млрд. грн. за рахунок скорочення окремих інших видатків та подальшого зменшення видатків на обслуговування боргу [28, с. 4-5]. Після цих змін скоригований граничний дефіцит зріс до 2 184,9 млрд. грн., але фактичне виконання залишилося істотно нижчим за цю межу [28, с. 16]. Отже, у 2025 році бюджетне планування діяло у двох вимірах одночасно: базовий закон давав реалістичний стартовий орієнтир, а поточні зміни забезпечували гнучкий

перерозподіл ресурсу на користь оборони без втрати керованості загальним дефіцитом.

Окремо слід підкреслити, що у 2022-2025 роках сама нормативна рамка бюджетного планування була адаптована до воєнної економіки. Бюджетний кодекс України передбачає, що показник дефіциту, визначений Бюджетною декларацією, не має перевищувати 3% прогнозного номінального ВВП, а граничний обсяг дефіциту в законі про Держбюджет не повинен перевищувати показник декларації. Проте дія цих обмежень була зупинена на 2022, 2023, 2024 і 2025 роки [1]. З одного боку, це послабило фінкальний якір і дало змогу легально планувати дуже високі дефіцити; з другого – саме така гнучкість зробила можливим фінансування воєнних і соціальних потреб без формального порушення бюджетного законодавства [1; 27, с. 15; 28, с. 16]. Тобто у воєнних умовах бюджетне планування впливало на дефіцит не через дотримання стандартної фінкальної норми, а через кероване відхилення від неї.

Водночас із другої половини 2024 року бюджетне планування знову почало набувати середньострокового змісту. У Бюджетній декларації на 2025-2027 роки уряд уже прогнозував поступове зменшення дефіциту державного бюджету з 18,2% ВВП у 2025 році до 10,3% у 2026 році та 6,7% у 2027 році, а також прямо пов'язував фінансування бюджету з поєднанням своєчасної зовнішньої допомоги та позитивного чистого фінансування на внутрішньому ринку ОВДП [44, с. 16-17]. У Бюджетній декларації на 2026-2028 роки ця логіка була посилена: для 2025 року зафіксовано плановий дефіцит 1 640,6 млрд. грн., для 2026 року – 1 033,9 млрд. грн., для 2027 року – 619,9 млрд. грн., а для 2028 року – 511,9 млрд. грн.; окремо закладено фінкальний простір від пакета додаткових заходів і продовження щорічних оглядів витрат державного бюджету як інструменту оптимізації та перерозподілу ресурсів [45, с. 1-3]. Це означає, що наприкінці досліджуваного періоду бюджетне планування вже впливало на дефіцит не лише реактивно, а й через заздалегідь визначену траєкторію його зменшення та інституційні механізми контролю за видатками.

Таким чином, у 2022-2025 роках бюджетне планування було одним із визначальних чинників динаміки дефіциту Державного бюджету України, але характер цього впливу змінювався. У 2022 році воно було вимушено аварійним і майже повністю поступилося логіці воєнного виживання [25, с. 15-16; 39; 43, с. 1]. У 2023 році воєнний дефіцит уже був інкорпорований у початковий бюджет, а наприкінці року почалося відновлення середньострокових орієнтирів [26, с. 14-15; 46, с. 17]. У 2024 році консервативніше планування, доходні корекції та включення контурів майбутніх бюджетних років дали змогу знизити фактичний дефіцит відносно граничної межі [27, с. 15-16; 41]. У 2025 році початковий план дефіциту виявився майже тотожним факту, що стало найпереконливішим емпіричним свідченням підвищення якості бюджетного планування в умовах війни [28, с. 3-5; 16; 42]. Отже, дефіцит державного бюджету України у 2022-2025 роках був не тільки наслідком війни та економічної нестабільності, а й результатом того, як саме держава навчилася планувати бюджет в умовах надзвичайно високої невизначеності – від ручного кризового коригування до більш структурованого середньострокового управління.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

3.1. Фіскальні інструменти скорочення дефіциту: оптимізація видатків та підвищення дохідної частини бюджету

Проведений у розділі 2 аналіз показав, що скорочення дефіциту бюджету України не може будуватися на механічному урізанні всіх видатків одночасно, оскільки у 2025 році фактичний дефіцит державного бюджету становив 1 635,8 млрд. грн., видатки на оборону – 3 069,9 млрд. грн., а витрати на обслуговування боргу – 361,6 млрд. грн. [28, с. 9; 16-17]. За таких параметрів простір для бюджетної консолідації лежить не в площині лінійного секвестру, а в площині підвищення якості цивільних видатків і прискорення внутрішньої мобілізації доходів без емісійного фінансування, від якого Мінфін у 2025 році свідомо відмовлявся [28, с. 1; 16-17]. Це тим більше важливо, що Бюджетна декларація на 2026-2028 роки вже закладає траєкторію скорочення дефіциту з 1 640,6 млрд. грн. у 2025 році до 1 033,9 млрд. грн. у 2026 році, 619,9 млрд. грн. у 2027 році та 511,9 млрд. грн. у 2028 році, тобто йдеться не про разове антикризове рішення, а про необхідність стійкого фіскального коригування [45, с. 1; 19-20].

На видатковому боці базовим інструментом скорочення дефіциту має стати не загальне скорочення фінансування, а системне розширення оглядів витрат державного бюджету на всі великі цивільні програми, де є ризик дублювання функцій, слабкого результату або завищеної адміністративної складової. Фінансово-економічне обґрунтування до Бюджетної декларації на 2026-2028 роки фіксує, що за 2018-2024 роки оглядами витрат було охоплено 59 сфер у 21 головного розпорядника, з яких за 57 сферами огляди завершено і подано звіти до Кабінету Міністрів України [55, с. 20]. Водночас план діяльності Мінфіну на 2026-2028 роки показує, що частка видатків і кредитування державного бюджету, охоплених оглядами витрат, становила 0,7% у 2023 році, 6,5% у 2024 році, 2,6% у 2025 році, а на 2026-2028 роки закладено лише по 1%

щороку [57, с. 69-70]. Це означає, що інструмент уже інституційно існує, але його масштаб поки що недостатній для реального впливу на дефіцит. Практично виправданим є переведення оглядів витрат із точкового формату в обов'язковий щорічний цикл для всіх найбільших невійськових бюджетних програм із концентрацією на державному управлінні, субсидіях, підтримці окремих секторів, трансфертах із низькою адресністю та видатках, що не мають чітко вимірюваного результату. За такого підходу економія досягається не за рахунок урізання захищених соціальних виплат, а через вилучення неефективних або другорядних витратних елементів.

Окремим напрямом оптимізації видатків має стати жорсткіше фільтрування цивільних капітальних витрат. Для України проблема полягає не лише в обсязі інвестиційних потреб, а й у ризику фінансування проєктів із низькою фіскальною віддачею або із заниженою реальною вартістю, що потім потребують додаткових бюджетних вливань. Дорожня карта реформування системи управління публічними інвестиціями на 2024-2028 роки передбачає формування секторальних портфелів, середньострокового плану пріоритетних публічних інвестицій та використання цифрової екосистеми DREAM як банку проєктів і інструменту моніторингу [52, с. 7]. Додатково наказом Мінфіну від 23.06.2025 № 316 затверджено Методики розрахунку вартості публічного інвестиційного проєкту, де прямо наголошено, що вже на передінвестиційному етапі слід відхиляти проєкти, які не можуть бути профінансовані в осяжному майбутньому з огляду на фіскальні обмеження, а також мінімізувати ризик недооцінки вартості та переоцінки вигод [53, с. 1]. Звідси випливає конкретне рішення: у період високого дефіциту всі цивільні капітальні видатки державного бюджету, що не пов'язані безпосередньо з обороною, критичною інфраструктурою та відновленням базових послуг, доцільно проводити тільки через єдиний пріоритетний портфель проєктів із попередньою оцінкою повної вартості життєвого циклу. Це зменшує ризик фрагментації інвестицій і запобігає перетворенню капітальних програм на приховане джерело майбутнього дефіциту.

На дохідному боці найшвидший резерв лежить не у фронтальному підвищенні базових ставок масових податків, а у перегляді податкових пільг і податкових видатків, які зменшують ресурс бюджету без достатнього економічного ефекту. Національна стратегія доходів до 2030 року прямо визначає збільшення внутрішніх ресурсів і фіскальної стабільності як свою функціональну мету [47, с. 1]. У цій же стратегії зафіксовано, що перегляд системи пільг з ПДВ відповідно до вимог Директиви 112 ЄС сприятиме збільшенню бюджетних надходжень, а за однією з попередніх оцінок навіть застосування зниженої ставки 7% до частини нині звільнених від ПДВ операцій могло б дати близько 335,1 млн грн додаткових надходжень на рік [47, с. 86]. У 2024 році Мінфін уже затвердив Методологію оцінювання інструментів податкової політики, які призводять до податкових видатків, а у звіті про виконання Національної стратегії доходів за 2024 рік зазначено, що це має виявляти неефективні та застарілі інструменти й замінювати їх ефективнішими [48, с. 154; 49, с. 1]. Практичний висновок для скорочення дефіциту полягає в тому, що Україні потрібен не абстрактний «перегляд пільг», а щорічний бюджет податкових видатків із поіменним переліком усіх пільгових режимів, оцінкою втрат бюджету, строком дії кожної пільги та обов'язковим рішенням про продовження або припинення. Скасовувати доцільно насамперед ті пільги, що не пов'язані безпосередньо з воєнною підтримкою, не мають доведеного інвестиційного чи соціального ефекту і фактично перетворилися на постійний канал зменшення доходів бюджету.

Наступним реальним інструментом підвищення доходів є посилення податкового адміністрування в сегментах, де найбільшими залишаються ризики неповного декларування, тінізації фонду оплати праці та заниження бази оподаткування великими платниками. Звіт про виконання Національної стратегії доходів за 2024 рік фіксує, що протягом року до зведеного бюджету було сплачено 532,4 млрд. грн. ПДФО та 51,2 млрд. грн. військового збору, що відповідно на 16,1% і 35% більше, ніж у 2023 році, а надходження ЄСВ становили 548,8 млрд. грн., або на 14,8% більше, ніж роком раніше [48, с. 30].

Одночасно у 2024 році було затверджено технічний опис стандартного аудиторського файлу SAF-T UA, доопрацьовано Електронний кабінет для прийняття великих масивів даних і започатковано практичну підготовку до електронного аудиту великих платників податків [48, с. 17; 71]. Додатковим кроком стало запровадження з 2025 року щомісячного податкового розрахунку сум ПДФО та ЄСВ замість квартального [54]. Це означає, що в короткостроковому горизонті найбільш результативним для бюджету є не підвищення стандартної ставки ПДВ або ПДФО, а ризик-орієнтований електронний аудит великих платників, поглиблений контроль зарплатних схем, використання щомісячної звітності для оперативного виявлення відхилень та інтеграція податкових даних з іншими державними інформаційними ресурсами. Саме такий підхід дає змогу нарощувати надходження без додаткового тиску на легальний сектор, який уже працює в умовах війни.

Для 2026-2027 років окремим резервом дохідної частини залишається фінансовий сектор, але використовувати цей ресурс слід як тимчасовий воєнний інструмент, а не як постійну фіскальну опору. У звіті про виконання Національної стратегії доходів за 2024 рік прямо зазначено, що підвищення ставки податку на прибуток банків та одноразове збільшення ставки до 50% дало у 2024 році 46,5 млрд. грн. додаткових надходжень до державного бюджету [48, с. 134]. У тому ж документі зафіксовано, що з 01.01.2025 для фінансових установ, крім страхових компаній, встановлено базову ставку податку на прибуток у розмірі 25% замість 18% [48, с. 134]. Оскільки у 2025 році, за даними Мінфіну, банки сплатили 77,3 млрд. грн. податку на прибуток [28, с. 7], цей інструмент уже показав свою фіскальну ефективність. Проте перетворювати його на довгострокову «норму» недоцільно, бо надприбутки банків у воєнний період значною мірою пов'язані з особливими монетарними умовами, а не зі сталою продуктивністю сектора [48, с. 134]. Тому обґрунтованим є збереження підвищеної ставки для фінансового сектора саме як тимчасової воєнної надбавки з чітко визначеним строком перегляду – наприклад, після виходу дефіциту на траєкторію, закладену в Бюджетній декларації на 2026-2028 роки. Це дозволяє

використати фіскальний ресурс без розширення податкового тиску на виробничі галузі, де потенціал відновлення поки що залишається крихким.

Суттєвий дохідний потенціал пов'язаний і з митною сферою, але тут помилкою було б закладати у скорочення дефіциту завищені надходження до того, як завершено базові інституційні й технічні зміни. Національна стратегія доходів констатує, що недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення митних органів та автоматизації митних процедур погіршує якість виконання основних функцій, підвищує корупційні ризики і збільшує час митного контролю [47, с. 112]. У 2025 році середньостроковий план заходів з досягнення цілей реформування митних органів у рамках цієї стратегії вже було затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.08.2025 № 835, а Держмитслужба визначила серед пріоритетів антикорупційні заходи, розвиток ІТ, гармонізацію з правом ЄС та розвиток правоохоронної функції [51, с. 9]. Тому реалістична фіскальна політика має передбачати, що в короткому горизонті приріст митних надходжень забезпечуватиметься передусім за рахунок детінізації імпорту, підвищення прозорості процедур і скорочення корупційної ренти, а не шляхом адміністративного завищення плану. Аналогічно з акцизом: у 2024 році тривала модернізація підсистеми «Е-Акциз» [48, с. 86], однак у листопаді 2025 року Мінфін повідомив про перенесення обов'язкового запровадження електронної марки акцизного податку на 1 листопада 2026 року [58]. Це означає, що бюджет 2026 року повинен враховувати лише частковий, а не повнорічний ефект від цифрового акцизного контролю, тоді як основний фіскальний результат слід очікувати вже у 2027 році. Такий підхід важливий не лише для доходів, а й для якості самого бюджетного планування, щоб не створювати нові розриви між планом і фактом.

Ще одним напрямом скорочення дефіциту має стати жорсткіше обмеження прихованих каналів майбутніх бюджетних витрат – державних гарантій, квазіфіскальних операцій і потреби в капіталізації окремих державних підприємств. У звіті про фіскальні ризики на 2025 рік Мінфін оцінював витрати державного бюджету на виконання боргових зобов'язань за позичальників, що

отримали кредити під державні гарантії, у 66,0 млрд. грн. на 2025-2027 роки, тоді як надходження до бюджету в порядку стягнення коштів із боржників становили лише 89,6 млн грн у 2023 році та 75,3 млн грн у I півріччі 2024 року [50, с. 12-13]. У звіті про фінансові ризики на 2026 рік ця проблема залишилася серед високочутливих для державних фінансів, а прогнозні витрати за гарантованими боргами на 2025-2028 роки оцінено у 48,9 млрд. грн.; окремо вказано, що погіршення фінансового стану державних підприємств може потребувати нових бюджетних вливань капіталу [56, с. 1; 13; 51]. У цих умовах фінансовим інструментом скорочення дефіциту має бути не лише контроль видатків у класичному сенсі, а й обмеження виникнення нових умовних зобов'язань. Практично це означає звуження кола нових гарантій до оборонних, енергетичних і критично інфраструктурних проєктів, прив'язку будь-якої державної підтримки підприємств до планів фінансового оздоровлення, а також системну роботу з повернення заборгованості за гарантованими кредитами, бо без цього бюджет і далі нестиме витрати, які формально не відображаються у видатках на момент ухвалення рішення, але згодом матеріалізуються у дефіцит.

Отже, за результатами проведеного дослідження фінансові інструменти скорочення дефіциту бюджету України мають будуватися навколо шести практичних рішень: масштабування оглядів витрат і вилучення неефективних цивільних програм; переведення капітальних видатків у режим жорсткого проєктного відбору; поіменного перегляду податкових пільг і податкових видатків; поглиблення цифрового й ризик-орієнтованого податкового адміністрування; реалістичної, а не завищеної, фінансової митниці й акцизу; обмеження умовних зобов'язань і квазіфінансового тиску на бюджет. Саме така комбінація відповідає структурі дефіциту, виявленій у 2022-2025 роках, і дає змогу скорочувати його не шляхом фінансового шоку, а через підвищення якості бюджетної політики та стійкості дохідної бази.

3.2. Удосконалення боргової політики та підвищення прозорості публічних фінансів

Проведений у попередніх підрозділах аналіз показав, що проблема дефіциту бюджету України вже не зводиться лише до пошуку джерел покриття касового розриву. На кінець досліджуваного періоду дефіцит поєднувався з високим борговим навантаженням, значною залежністю від зовнішнього фінансування та підвищеними вимогами міжнародних партнерів до підзвітності держави. Саме тому подолання дефіциту в наступні роки має спиратися на дві взаємопов'язані лінії дій: удосконалення боргової політики як інструменту зменшення вартості та ризиків запозичень і поглиблення прозорості публічних фінансів як передумови довіри кредиторів, донорів та внутрішніх інвесторів. Значущість такого підходу підтверджується тим, що в Середньостроковій стратегії управління державним боргом на 2026-2028 роки середній обсяг витрат на обслуговування та погашення державного боргу вже оцінено у 1,193 трлн грн на рік, а нова Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки прямо пов'язує ефективне управління фінансами з довірою міжнародних партнерів і спроможністю держави фінансувати оборону та соціальні гарантії [29, с. 9; 27-30; 62].

У табл. 3.1 узагальнено ключові напрями удосконалення боргової політики та підвищення прозорості публічних фінансів як інструментів зменшення дефіциту бюджету України.

Дані табл. 3.1 показують, що вдосконалення боргової політики і підвищення прозорості публічних фінансів повинні розглядатися як єдиний антикризовий комплекс. Для України цього періоду саме непрозорість окремих бюджетних рішень або неповнота публічної інформації автоматично збільшує вартість боргового фінансування, тоді як слабка боргова політика, навпаки, породжує нові запити до прозорості. Отже, скорочення дефіциту вимагає не вибору між борговими інструментами і підзвітністю, а їх одночасного посилення в межах спільної фіскальної архітектури [29, с. 27-30; 60, с. 130; 62].

Таблиця 3.1

Пріоритетні напрями удосконалення боргової політики та прозорості публічних фінансів для скорочення дефіциту бюджету України*

Напрямок	Фактична проблема, виявлена у 2022-2025 роках	Практичне рішення	Очікуваний вплив на дефіцит
Переорієнтація боргової політики на мінімізацію валютного ризику	Висока частка боргу в іноземній валюті підсилює чутливість бюджету до курсових коливань	Поступове збільшення частки гривневих інструментів, насамперед довгих ОВДП, у міру нормалізації ринку	Зменшення курсового тиску на видатки з обслуговування боргу
Завершення та підтримка активної політики управління зобов'язаннями	Борг залишається стійким лише за умови повної реалізації стратегії реструктуризації та контролю ризиків рефінансування	Продовження роботи з рештою зовнішніх комерційних вимог, аукціони обміну, вирівнювання профілю погашень	Зниження пікових виплат у окремі роки і підвищення керованості дефіциту
Розвиток внутрішнього ринку державних цінних паперів	Надмірна залежність від зовнішніх офіційних ресурсів звужує борговий суверенітет	Розширення інвесторської бази, збереження привабливості внутрішніх інструментів, підтримка ліквідності вторинного ринку	Збільшення частки внутрішнього неемісійного фінансування
Відновлення повного циклу бюджетної відкритості	Україна отримала лише 38 балів зі 100 в Open Budget Survey 2023; частина ключових документів не була оприлюднена належним чином	Поновлення своєчасного оприлюднення бюджетних документів, піврічного огляду, бюджету для громадян і звітів про виконання	Підвищення довіри донорів, інвесторів і суспільства до фіскальної політики
Розкриття повної інформації про боргові та квазіфіскальні ризики	Публічна інформація про умовні зобов'язання, гарантії та окремі ризики відновлення ще недостатньо інтегрована в єдину систему пояснення дефіциту	Створення єдиного публічного контуру боргових і фіскальних ризиків на базі openbudget.gov.ua, spending.gov.ua та матеріалів Мінфіну	Зменшення інформаційної асиметрії та покращення якості бюджетного планування

*Розроблено автором на основі [29, с. 7-9; 27-30; 56, с. 13; 51; 60, с. 130; 134-136; 61; 62; 63, р. 1; 55; 91-92; 103].

У площині боргової політики ключовим завданням є подальше зменшення вразливості бюджету до валютного, процентного та рефінансійного ризиків. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2026-2028 роки

фіксує, що станом на червень 2025 року 77% державного боргу було номіновано в іноземній валюті, середньозважений строк до погашення всього державного боргу становив 12,1 року, а 70% боргу припадало на інструменти з фіксованою ставкою, тоді як частка боргу зі зміною ставки протягом одного року становила 37% [29, с. 7-8; 21]. З одного боку, це свідчить про певне поліпшення строкової і процентної структури, оскільки фіксована ставка та довша середня строковість стримують короткостроковий тиск на бюджет. З другого боку, валютна структура боргу залишається надмірно ризиковою, а сам Мінфін прямо визнає збільшення частки боргу в національній валюті стратегічним пріоритетом, хоча й ускладненим війною та домінуванням пільгового зовнішнього фінансування [29, с. 29-30]. Тому практично виправданим є збереження підходу, за якого дорогі ринкові зовнішні запозичення не відновлюються доти, доки доступними залишаються гранти, ERA-інструменти та довгострокові пільгові позики, а внутрішній ринок ОВДП розвивається через збільшення середньої строковості, розширення кола інвесторів і підтримання привабливості гривневих паперів для банків, домогосподарств та нерезидентів після поступової нормалізації ринку [29, с. 27-30].

Не менш важливим є продовження активної політики управління зобов'язаннями, а не лише пасивне очікування погашень. Поточний графік виплат за боргом уже відображає успішну операцію з реструктуризації єврооблігацій, завершену у серпні 2024 року, коли було реструктуризовано 13 серій єврооблігацій та один гарантований інструмент [29, с. 9]. Водночас МВФ у матеріалах шостого перегляду програми EFF прямо наголошує, що боргова стійкість України на перспективній основі залишається залежною від повної реалізації стратегії реструктуризації зовнішніх комерційних вимог, сильних політичних зобов'язань і належних гарантій фінансування, а сам уряд узяв на себе зобов'язання продовжити роботу з борговою стратегією, розвитком внутрішнього ринку та зміцненням інституційної спроможності боргового менеджменту [63, р. 55; 91-92; 103]. Звідси випливає конкретний висновок: удосконалення боргової політики має включати регулярні аукціони обміну,

згладжування пікових виплат, постійне оновлення середньострокової боргової стратегії після кожного великого зовнішнього перегляду програми МВФ та окремий публічний моніторинг умовних боргових зобов'язань, які можуть матеріалізуватися в майбутньому [29, с. 9; 29-30; 56, с. 13; 51; 63, р. 55; 91-92; 103].

Проте навіть якісніша боргова політика не зменшить дефіцит достатньою мірою без відчутного підвищення прозорості публічних фінансів. Тут фактична картина є суперечливою. З одного боку, Міністерство фінансів і надалі реалізує заходи в межах стратегії реформування системи управління державними фінансами, а у лютому 2026 року уряд схвалив нову Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки, у якій серед ключових напрямів окремо визначено ефективність, підзвітність і прозоре використання бюджетних коштів в умовах воєнного стану, відновлення та відбудови [62]. З другого боку, результати Open Budget Survey 2023 засвідчили суттєве погіршення позицій України: показник прозорості становив 38 балів зі 100, Україна посіла 79 місце серед 125 країн, а причиною зниження стала, зокрема, непублікація або несвоєчасна публікація частини ключових бюджетних документів, включно з Budget for Citizens, Mid-Year Review та низкою звітів, що були доступні лише для внутрішнього користування [59; 60, с. 130]. Для боргової політики цей результат має пряме значення, оскільки кредитор оцінює не лише номінальний борг, а й ступінь передбачуваності бюджетного процесу, повноту фіскальної інформації та здатність держави вчасно пояснювати власні ризики [62; 63, р. 1].

Саме тому підвищення прозорості не повинно обмежуватися загальними деклараціями про відкритість. Україна вже має функціональні інструменти, які слід перевести з режиму наявності в режим повноцінного використання. Офіційний портал публічних фінансів E-DATA через модуль SPENDING оприлюднює трансакції казначейства, звітність і договори розпорядників, державних цільових фондів, державних та комунальних підприємств [61]. У межах виконання стратегії реформування системи управління державними

фінансами у 2024 році було оновлено інструкції користувача для порталів openbudget.gov.ua, spending.gov.ua та proifi.gov.ua, а на openbudget.gov.ua забезпечено відображення показників місцевих бюджетів, головних розпорядників коштів і даних Казначейства про виконання місцевих бюджетів за місяць, квартал і рік, включно з API-вивантаженням [60, с. 134-136]. Це означає, що наступний крок має полягати не у створенні нових платформ, а в інтеграції наявних ресурсів із борговим і бюджетним контуром держави. Практично це передбачає щоквартальне оприлюднення на єдиному ресурсі структури державного боргу за валютами, ставками і строками, графіків погашення, інформації про державні гарантії, умовні зобов'язання, квазіфіскальні ризики, виконання планів запозичень, відхилення фактичного дефіциту від плану та причин цих відхилень. За таких умов прозорість стає не формальною вимогою донорів, а робочим інструментом здешевлення боргу і дисциплінування бюджетної політики [56, с. 13; 51; 60, с. 134-136; 61].

Доцільним є і відновлення повного циклу регулярних бюджетних документів навіть в умовах воєнного стану, але з належними обмеженнями щодо безпеково чутливої інформації. Саме такий підхід дозволить Україні одночасно зберігати режим воєнної секретності там, де це обґрунтовано, і не втрачати довіру до цивільного сегмента бюджетного процесу. Open Budget Survey 2023 прямо показує, що слабким місцем України стала не відсутність будь-якої відкритості, а розрив у систематичності публікації ключових документів та їх достатній змістовності [59]. Отже, для 2026-2028 років раціональним рішенням є обов'язкове оприлюднення бюджету для громадян, піврічного огляду виконання бюджету, річного звіту про виконання бюджету, окремого публічного звіту про управління державним боргом і скороченої публічної версії звіту про фіскальні ризики з акцентом на умовні зобов'язання, державні гарантії та фінансовий стан найбільших державних підприємств. Така модель підвищує довіру без розкриття оборонно чутливих деталей і створює для Мінфіну набагато сильнішу переговорну позицію як у роботі з донорами, так і в роботі з внутрішнім ринком державних цінних паперів [56, с. 1; 13; 51; 59; 62].

Отже, удосконалення боргової політики та підвищення прозорості публічних фінансів мають стати взаємопов'язаними напрямками скорочення дефіциту бюджету України. У сфері боргу пріоритетом є збереження максимальної частки небогового і пільгового фінансування, подальше згладжування профілю виплат, розвиток внутрішнього ринку гривневих ОВДП і послідовне зменшення валютної вразливості. У сфері прозорості ключовим завданням є повернення повного циклу бюджетної звітності, публічне пояснення боргових і фіскальних ризиків та інтеграція наявних цифрових ресурсів у єдину систему пояснення того, як саме формуються дефіцит, борг і потреби у фінансуванні. Лише поєднання цих рішень дає змогу не просто обслуговувати наслідки високого дефіциту, а послідовно зменшувати його без втрати довіри до українських публічних фінансів [29, с. 27-30; 56, с. 13; 51; 62; 63, р. 1; 91-92].

3.3. Запровадження середньострокового бюджетного планування як інструменту зменшення дефіциту

Проведене дослідження показало, що в українських умовах дефіцит бюджету формується не лише під впливом війни, боргових виплат і зовнішнього фінансування, а й під впливом горизонту самого бюджетного планування. Поки бюджет будується переважно в логіці одного року, уряд реагує на розрив між доходами і видатками вже після його виникнення – через зміни до закону про державний бюджет, перерозподіли та пошук додаткового фінансування. Середньострокове бюджетне планування змінює саму послідовність рішень: воно переносить фокус із щорічного латання дефіциту на заздалегідь визначену траєкторію його зменшення. Це особливо важливо для України, де фактичний дефіцит державного бюджету у 2025 році становив 1 635,8 млрд. грн., тоді як Бюджетна декларація на 2026-2028 роки вже закладає його зниження до 1 033,9 млрд. грн. у 2026 році, 619,9 млрд. грн. у 2027 році та 511,9 млрд. грн. у 2028

році, тобто передбачає скорочення на 601,9 млрд. грн. уже в 2026 році порівняно з фактом 2025 року [28, с. 16-17; 45, с. 19-20].

У табл. 3.2 узагальнено, яким чином середньострокове бюджетне планування може перетворитися з процедурного документа на реальний інструмент зменшення дефіциту бюджету України.

Таблиця 3.2

Складові середньострокового бюджетного планування як інструменту зменшення дефіциту бюджету України*

Складова середньострокового планування	Фактичний стан у 2024-2026 роках	Механізм впливу на дефіцит
Бюджетна декларація з трирічною траєкторією показників	У 2024 році схвалено Бюджетну декларацію на 2025-2027 роки, у 2025 році – на 2026-2028 роки	Дає змогу закріпити не разовий, а послідовний курс на зниження дефіциту і встановлює граничні рамки видатків
Граничні показники видатків для головних розпорядників	Декларації містять граничні показники видатків і кредитування за головними розпорядниками	Обмежує практику неузгодженого розширення видатків у щорічному бюджетному процесі
Регулярні огляди витрат	У 2025 році урядом передбачено проведення оглядів витрат за 31 сферою діяльності 19 головних розпорядників; орієнтовний план охоплює 2025-2029 роки	Дозволяє вилучати або переформатовувати неефективні програми до того, як вони потраплять у наступний бюджет
Інтеграція фіскальних ризиків у бюджетний цикл	У матеріалах до Бюджетної декларації на 2025-2027 роки та в роботі з МВФ уже враховуються ключові фіскальні ризики та сценарний аналіз	Зменшує ймовірність різкого розширення дефіциту через недооцінені ризики, гарантії або шоків відхилення
Відновлення середньострокового планування на місцевому рівні	У 2024 році прийнято закон про відновлення середньострокового бюджетного планування для місцевих бюджетів	Знижує тиск на державний бюджет через кращу прогнозованість місцевих фінансів, трансфертів і відновлювальних потреб
Зв'язок із плануванням публічних інвестицій	Діє дорожня карта реформування системи управління публічними інвестиціями на 2024-2028 роки та портфельний підхід до відбору проєктів	Не допускає розпорошення капітальних видатків і прихованого перенесення дефіциту в майбутні періоди

*Розроблено автором на основі [1; 44, с. 16-17; 45, с. 19-20; 52, с. 7; 55, с. 20; 60, с. 62; 70; 63, с. 91-92; 103; 64].

Таблиця демонструє, що середньострокове бюджетне планування впливає на дефіцит не одним рішенням, а через зв'язок між граничними видатками, оцінкою ризиків, переглядом програм і багаторічним горизонтом інвестицій та місцевих бюджетів. Без цієї зв'язки навіть високі доходні надходження або зовнішня підтримка не гарантують стійкого зменшення бюджетного розриву.

Нормативна логіка такого підходу вже закріплена в бюджетному законодавстві України. Бюджетний кодекс визначає Бюджетну декларацію як основу для складання проєкту Державного бюджету України та інструмент, через який встановлюються загальні показники доходів, фінансування, граничні показники видатків і цілі державної політики на середньостроковий період [1]. Після фактичного зламу довоєнної планувальної моделі у 2022 році Україна у 2024 році повернулася до повноцінного формування трирічної Бюджетної декларації на 2025-2027 роки, а у 2025 році – до Бюджетної декларації на 2026-2028 роки, що вже саме по собі є переходом від реактивного до проактивного управління дефіцитом [44, с. 16-17; 45, с. 19-20; 60, с. 62].

Практичний сенс середньострокового планування полягає не в тому, що воно «прогнозує» дефіцит на кілька років наперед, а в тому, що воно робить цей дефіцит об'єктом керування до початку бюджетного року. Бюджетна декларація на 2025-2027 роки вже закладала зниження дефіциту державного бюджету з 18,2% ВВП у 2025 році до 10,3% ВВП у 2026 році та 6,7% ВВП у 2027 році [44, с. 16-17]. Бюджетна декларація на 2026-2028 роки перевела цю траєкторію у конкретні номінальні орієнтири, а фінансово-економічне обґрунтування до неї прямо показало, що нові показники вже розраховуються з урахуванням попередньої декларації, тобто формується послідовний ланцюг між суміжними бюджетними періодами [45, с. 19-20; 55, с. 21]. Для дефіциту це критично, оскільки саме такий механізм не дозволяє щоразу формувати бюджет «з чистого аркуша» і переносити проблему на наступний рік без формалізованого шляху її зменшення.

Реальний ефект середньострокового планування для скорочення дефіциту виникає лише тоді, коли трирічна декларація поєднується з регулярними

оглядами витрат. Саме цей елемент сьогодні є для України найбільш прикладним. У фінансово-економічному обґрунтуванні до Бюджетної декларації на 2026-2028 роки прямо зазначено, що розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.04.2025 № 348-р передбачено проведення оглядів витрат за 31 сферою діяльності 19 головних розпорядників коштів державного бюджету, а орієнтовний план оглядів на 2025-2029 роки передбачає поступове охоплення всіх сфер діяльності головних розпорядників, окрім сфери безпеки і оборони [55, с. 20]. Це дуже важлива зміна: уперше огляди витрат стають не епізодичною аналітикою, а частиною середньострокового бюджетного циклу. За такої моделі скорочення дефіциту досягається не постфактум через урізання вже затверджених програм, а на стадії відбору бюджетних пріоритетів, коли слабкі або дубльовані програми взагалі не повинні потрапляти до трирічних граничних показників.

Не менш важливо, що середньострокове бюджетне планування має бути тісно пов'язане з управлінням фінансовими ризиками. Матеріали МВФ до шостого перегляду програми EFF і Меморандум про економічну та фінансову політику показують, що Україна зобов'язалася провести діагностику довоєнних практик середньострокового бюджетного планування, інтегрувати ключові фінансові ризики в Бюджетну декларацію на 2025-2027 роки та посилити включення аналізу ризиків у всі етапи бюджетного циклу [46, с. 17; 63, с. 91-92; 103]. Це означає, що середньострокове планування повинно враховувати не лише базовий сценарій доходів і видатків, а й шоків сценарії щодо зовнішнього фінансування, гарантій, боргових виплат, стану державних підприємств та вартості відновлення. Для України, де саме недооцінка ризиків у 2022 році спричинила повний розрив між початковим бюджетом і фактичним дефіцитом, такий підхід уже не є бажаним, а необхідним. Чим раніше ризик включено в трирічну рамку, тим менше ймовірність, що він перетвориться на неочікуване розширення дефіциту в середині року [25, с. 15-16; 63, с. 91-92].

Суттєвий резерв середньострокового планування пов'язаний і з місцевим рівнем, оскільки в умовах післявоєнного відновлення саме територіальні

громади є носіями великої частини інвестиційних та соціальних зобов'язань. У 2024 році було прийнято Закон України № 3979-IX про відновлення середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні, а у звіті Мінфіну про виконання стратегії реформування системи управління державними фінансами за 2024 рік підкреслено, що це рішення має допомогти громадам краще прогнозувати і управляти наявними ресурсами та підтримати регіони, що відновлюються після руйнувань [60, с. 70; 64]. Для державного бюджету значення цього кроку полягає в тому, що середньострокові прогнози місцевих бюджетів зменшують хаотичний попит на трансферти, допомагають узгоджувати співфінансування проєктів відновлення і знижують імовірність того, що дефіцит центрального бюджету зростатиме через неузгодженість рішень на субнаціональному рівні.

Ще один приклад того, як середньострокове планування повинно реально працювати на зменшення дефіциту, дає сфера публічних інвестицій. Дорожня карта реформування системи управління публічними інвестиціями на 2024-2028 роки передбачає формування секторальних портфелів і середньострокового плану пріоритетних публічних інвестицій, а не фінансування розрізнених проєктів без доведеної фіскальної спроможності [52, с. 7]. У поєднанні з методикою розрахунку повної вартості публічного інвестиційного проєкту це означає, що середньострокове бюджетне планування має відсікати проєкти, які не мають забезпеченого ресурсу на повний цикл реалізації і в майбутньому можуть перетворитися на нові бюджетні розриви [53, с. 1]. Для України це особливо актуально, оскільки післявоєнне відновлення саме по собі створює великий тиск на капітальні видатки, і без середньострокової інвестиційної рамки ці видатки можуть швидко відтворити дефіцит уже у новій формі.

Отже, запровадження середньострокового бюджетного планування як інструменту зменшення дефіциту бюджету України має будуватися не навколо формального щорічного схвалення Бюджетної декларації, а навколо жорсткого зв'язку між трирічною траєкторією дефіциту, граничними показниками видатків, регулярними оглядами витрат, інтеграцією фіскальних ризиків, відновленням

середньострокових прогнозів місцевих бюджетів і портфельним відбором публічних інвестицій. Саме така модель дає змогу перетворити середньострокове планування з інформаційного документа на реальний інструмент фіскальної консолідації. У практичному вимірі це означає, що скорочення дефіциту має відбуватися не через ручні поправки всередині бюджетного року, а ще на етапі побудови трирічної рамки – коли обсяг майбутніх зобов’язань, ризиків і джерел фінансування стає видимим і керованим заздалегідь.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало підстави встановити, що бюджетний дефіцит є не лише формальним перевищенням видатків над доходами, а складною фінансово-економічною категорією, яка відображає стан збалансованості публічних фінансів, якість бюджетного планування, стійкість дохідної бази, характер державних зобов'язань та здатність уряду реагувати на зовнішні й внутрішні шоки. Узагальнення наукових підходів дозволило дійти висновку, що дефіцит не є однозначно деструктивним явищем, оскільки в кризових умовах він може виконувати стабілізаційну функцію, однак за тривалого збереження високих масштабів переходить у джерело боргового навантаження, макрофінансової вразливості та звуження бюджетного маневру держави. Саме тому для України бюджетний дефіцит слід розглядати не ізольовано, а в єдності з борговою політикою, бюджетною безпекою, системою доходів і моделлю фінансування видатків.

У ході дослідження було з'ясовано, що у 2022-2025 роках дефіцит Державного бюджету України набув стійкого воєнно-фінансового характеру і формувався насамперед під впливом різкого зростання оборонних потреб, обмеженої внутрішньої дохідної бази та високої залежності цивільних видатків від зовнішньої допомоги. Встановлено, що фактичний дефіцит державного бюджету становив 914,9 млрд. грн. у 2022 році, 1 336,9 млрд. грн. у 2023 році, 1 359,4 млрд. грн. у 2024 році та 1 635,8 млрд. грн. у 2025 році, тоді як частка оборонних видатків у загальних видатках зросла з 42,3% до 56,0%. Це дало змогу обґрунтувати висновок, що вирішальним фактором динаміки дефіциту в досліджуваній період були не коливання доходів як такі, а структурний зсув видаткового профілю бюджету в бік воєнного фінансування.

Дослідження показало, що міжнародні організації та країни-партнери у 2022-2025 роках виконували системоутворюючу роль у покритті дефіциту Державного бюджету України, оскільки забезпечували той обсяг грантів, пільгових кредитів і гарантій, без якого бюджетна система не могла б

підтримувати фінансування соціально-гуманітарних та інших невійськових видатків. Встановлено, що загальна міжнародна бюджетна підтримка становила 31,1 млрд. дол. США у 2022 році, 42,6 млрд. дол. США у 2023 році, 41,7 млрд. дол. США у 2024 році та 52,4 млрд. дол. США у 2025 році, а її архітектура еволюціонувала від екстреного антикризового фінансування до більш інституціоналізованих механізмів, пов'язаних із Ukraine Facility, програмою EFF МФ, платформою PEACE in Ukraine Світового банку та інструментом ERA Loans. На цій основі доведено, що в умовах війни дефіцит державного бюджету України став категорією, яка безпосередньо залежить від міжнародної координації, ритмічності зовнішньої допомоги та виконання державою реформаторських зобов'язань.

За результатами аналізу бюджетного планування встановлено, що в 2022-2025 роках саме якість процесу планування суттєво впливала на фактичну траєкторію дефіциту. Доведено, що у 2022 році початковий довоєнний бюджет був повністю зруйнований воєнним шоком, тоді як у 2023 році великий дефіцит уже був закладений у законі про Державний бюджет, а у 2024-2025 роках бюджетне планування стало точнішим, консервативнішим і більш наближеним до фактичного виконання. Найбільш показовим є те, що у 2025 році різниця між початковим плановим і фактичним дефіцитом становила лише 4,8 млрд. грн., що свідчить про істотне підвищення якості бюджетного прогнозування навіть в умовах високої невизначеності. Це дозволяє стверджувати, що відновлення середньострокових орієнтирів і включення ризиків до бюджетного циклу стали важливими передумовами стабілізації дефіциту.

У ході роботи було обґрунтовано, що скорочення дефіциту бюджету України не може бути досягнуте шляхом суто механічного скорочення видатків, оскільки така модель є неприйнятною в умовах війни, високої частки оборонних витрат і необхідності збереження базових соціальних функцій держави. Дослідження дозволило визначити, що найбільш результативними фіскальними інструментами є масштабування оглядів витрат, жорсткіший відбір цивільних капітальних програм, поіменний перегляд податкових пільг і податкових

видатків, поглиблення цифрового податкового адміністрування, посилення митної детінізації та обмеження умовних зобов'язань, які згодом матеріалізуються у додаткове навантаження на бюджет. Отже, дохідна мобілізація та оптимізація видатків мають здійснюватися не через фіскальний шок, а через підвищення якості рішень і точнішу концентрацію ресурсів на пріоритетах.

Окремо доведено, що вдосконалення боргової політики є необхідною складовою подолання дефіциту, оскільки за високого рівня запозичень саме структура боргу визначає майбутній тиск на бюджет. Встановлено, що для України пріоритетними мають бути збереження максимальної частки пільгового зовнішнього фінансування, розвиток внутрішнього ринку гривневих державних цінних паперів, згладжування профілю виплат, зменшення валютної вразливості боргу та продовження активної політики управління зобов'язаннями після реструктуризації зовнішніх комерційних інструментів. На цій основі обґрунтовано висновок, що боргова політика повинна перейти від логіки фінансування будь-якою ціною до логіки системного зниження вартості, строкових і валютних ризиків обслуговування дефіциту.

Дослідження також підтвердило, що підвищення прозорості публічних фінансів є не допоміжним, а безпосереднім інструментом скорочення дефіциту, оскільки впливає на довіру донорів, кредиторів, внутрішніх інвесторів і самого суспільства до бюджетної політики. Погіршення показника України в Open Budget Survey 2023 до 38 балів зі 100 свідчить, що навіть в умовах війни збереження неповноти бюджетної відкритості створює додаткові ризики для фінансування дефіциту. Саме тому обґрунтовано доцільність відновлення повного циклу бюджетної звітності, посилення публічного розкриття інформації про боргові та фіскальні ризики, інтеграції наявних цифрових платформ openbudget.gov.ua, spending.gov.ua та інших державних ресурсів у єдину систему пояснення дефіциту, боргу й джерел їх фінансування. Це дозволяє розглядати прозорість не як формальну вимогу міжнародних партнерів, а як фактор здешевлення фінансування і підвищення дисципліни бюджетного процесу.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано, що середньострокове бюджетне планування має стати базовим інструментом зменшення дефіциту бюджету України, оскільки саме воно переводить бюджетну політику з режиму поточного реагування в режим управління багаторічною траєкторією фіскальної консолідації. Доведено, що реальний ефект середньострокового планування виникає лише за умови поєднання трирічної Бюджетної декларації, граничних показників видатків, системи оглядів витрат, інтеграції фіскальних ризиків, відновлення планування на місцевому рівні та середньострокового відбору публічних інвестицій. Саме така модель дає можливість не переносити проблему дефіциту на кожен наступний бюджетний рік, а послідовно зменшувати її завдяки більш жорсткому узгодженню зобов'язань держави з наявними та прогнозованими ресурсами.

Узагальнюючи результати роботи, доцільно констатувати, що подолання дефіциту бюджету України потребує не одного окремого заходу, а цілісної моделі фіскальної консолідації. Така модель має поєднувати підвищення якості видатків, розширення внутрішньої дохідної бази, помірну і ризик-керовану боргову політику, інституційно закріплену прозорість публічних фінансів і повноцінне середньострокове бюджетне планування. Лише за цієї умови дефіцит поступово перестане бути хронічною воєнною характеристикою державного бюджету і перейде у керований показник, сумісний із макрофінансовою стабільністю, борговою стійкістю та післявоєнним відновленням України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

REFERENCES

1. Бюджетний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-17> .
2. Гарбінська-Руденко А. В., Паланська Б. І., Кирієнко К. С. Поняття та зміст категорії дефіциту бюджету. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 408-411. URL: https://lsej.org.ua/11_2022/97.pdf .
3. Буряченко А. Є., Болдова А. А., Москаленко Н. В. Фінансування дефіциту державного бюджету: маневреність у контексті управління державним боргом. Економіка та суспільство. 2023. № 53. С. 148-154. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2646/2563/> .
4. Богдан Т. П., Богдан І. В. Бюджетні дефіцити і державний борг України під впливом шоків пандемії та повномасштабної агресії. Фінанси України. 2023. № 5. С. 7-29. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_23_05_007_uk.pdf.
5. Шикіна Н. А., Сіренко А. О. Дефіцит державного бюджету як провідний індикатор бюджетної безпеки держави. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2024. № 7-8 (320-321). С. 108-113. URL: <https://nv-oneu.com.ua/index.php/journal/article/download/220/178> .
6. Радіонов Ю. Д. Дефіцит бюджету: причини виникнення, наслідки, шляхи покриття. Фінанси України. 2024. № 6. С. 54-74. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2024.06.054> .
7. Гладченко Л. Бюджетний дефіцит і дотримання принципу збалансованості бюджетів під час війни. Modeling the Development of the Economic Systems. 2024. № 4. С. 120-127. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-14-16> .
8. Сочка К. А., Перчі О. Ф. Дефіцит бюджету: причини виникнення та джерела фінансування на національному та місцевому рівнях. Acta Academiae

Beregsasiensis. Economics. 2025. Вип. 9. С. 308-317. URL: https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/bitstream/123456789/5135/1/Sochka_K_Perchi_O_De_fitsyt_biudzhetu_prychyny_vynyknennia_dzherela_2025.pdf .

9. International Monetary Fund. Glossary. Fiscal Monitor. April 2016. P. 61. URL: <https://www.imf.org/-/media/websites/imf/imported-flagship-issues/external/pubs/ft/fm/2016/01/pdf/fmglossarypdf.pdf> .

10. OECD. General government fiscal balance. Government at a Glance 2025. Paris: OECD Publishing, 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/government-at-a-glance-2025_0efd0bcd-en/full-report/general-government-fiscal-balance_c3e3b84f.html (дата звернення: 13.04.2026).

11. Радіонов Ю. Д. Пріоритети бюджетної політики в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України. Фінанси України. 2023. № 9. С. 24-46. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_23_09_024_uk.pdf .

12. Кудряшов В. П. Управління фінансуванням державного бюджету в аспекті співпраці України з МВФ. Фінанси України. 2023. № 6. С. 75-95. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_23_06_075_uk.pdf .

13. Стеценко Б. С., Буряченко А. Є., Захожай К. В., Прісняк С. О. Боргова безпека України: ключові імперативи воєнного стану. Modeling the Development of the Economic Systems. 2023. № 1. С. 194-199. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-27>. URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/173> (дата звернення: 13.04.2026).

14. Рибак Г. І., Федотова Ю. В. Ризики боргового навісу для економіки країни. Економіка та суспільство. 2023. № 52. С. 142-150. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-59>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2578> (дата звернення: 13.04.2026).

15. International Monetary Fund. Fiscal Monitor, April 2024: Fiscal Policy in the Great Election Year. Washington, DC: IMF, 2024. 23 p. URL:

<https://www.imf.org/-/media/files/publications/fiscal-monitor/2024/april/english/ch1.pdf> .

16. Павленко В. Управління бюджетним дефіцитом: зарубіжний досвід та уроки для України. Збірник наукових праць Державного податкового університету: Електронне наукове видання. 2023. № 2. С. 121-138. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.121-138>. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/collectioneconomy/article/download/362/344/717> .

17. European Commission. New economic governance framework. 2024. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-governance-framework/what-economic-governance-framework/evolution-eu-economic-governance/new-economic-governance-framework_en (дата звернення: 13.04.2026).

18. OECD. Medium-term and top-down budgeting in OECD countries. GOV/SBO(2023)10/REV1. Paris: OECD, 2023. 27 p. URL: <https://one.oecd.org/document/GOV/SBO%282023%2910/REV1/en/pdf> .

19. OECD. Quality Budget Institutions: Developments in OECD Countries. Paris: OECD Publishing, 2025. 181 p. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/11/quality-budget-institutions_8db7b5ed/8e811202-en.pdf .

20. Independent Evaluation Office of the International Monetary Fund. IMF Fiscal Policy Advice to Advanced Economies. Washington, DC: IMF, 2025. 47 p. URL: <https://ieo.imf.org/-/media/ieo/files/evaluations/completed/12-16-2025-imf-advice-on-fiscal-policy/fp-bp1-fiscal-policy-advice-to-aes.pdf> .

21. International Monetary Fund. World Economic Outlook, October 2025. Chapter 2: Emerging Market Resilience: Good Luck or Good Policies? Washington, DC: IMF, 2025. 24 p. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/weo/2025/october/english/ch2.pdf> .

22. Awasthi R. Governance Matters! Domestic Revenue Mobilization Is Not Just Taxes. Washington, DC: World Bank, 2024. 12 p. URL:

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099512502292419959/pdf/IDU1583bc1f2112791476019feb1b1bc17cb2bc3.pdf> .

23. International Monetary Fund, World Bank. Stepping Up Domestic Resource Mobilization: A New Joint Initiative from the IMF and WB. Washington, DC: IMF, 2024. 20 p. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/research/imf-and-g20/2024/domestic-resource-mobilization.pdf> .

24. Adler G., Allen C., Ganelli G., Leigh D. An Updated Action-based Dataset of Fiscal Consolidation. IMF Working Paper WP/24/210. Washington, DC: IMF, 2024. 20 p. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/wp/2024/english/wpiea2024210-print-pdf.pdf> .

25. Міністерство фінансів України. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік. Київ, 2023. 19 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%94%D0%91%D0%A3_%D0%B7%D0%B0_2022_%D1%80%D1%96%D0%BA_01_03_2023.doc.pdf .

26. Міністерство фінансів України. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2023 рік. Київ, 2024. 17 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%94%D0%91%D0%A3_%D0%B7%D0%B0_2023_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf .

27. Міністерство фінансів України. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2024 рік. Київ, 2025. 19 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%94%D0%91%D0%A3_%D0%B7%D0%B0_2024_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf .

[%BE %D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD %D0%94%D0%91%D0%A3 %D0%B7%D0%B0 2024 %D1%80%D1%96%D0%BA.pdf](#) .

28. Міністерство фінансів України. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2025 рік. Київ, 2026. 20 с. URL:

<https://mof.gov.ua/storage/files/%21%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F %D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE %D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD %D0%94%D0%91%D0%A3 %D0%B7%D0%B0 2025 %D1%80%D1%96%D0%BA 27 02 2026%20%281%29.pdf> .

29. Міністерство фінансів України. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2026-2028 роки. Київ, 2025. 32 с. URL:

<https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BC%20%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BC%20%D0%BD%D0%B0%202026-2028%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8.pdf> .

30. Міністерство фінансів України. У 2025 році Мінфін України залучив \$52,4 млрд. зовнішнього фінансування, із яких понад 70% – за рахунок доходів від заморожених активів рф. URL:

https://mof.gov.ua/uk/news/in_2025_ukraines_ministry_of_finance_secured_524_billion_in_external_financing_more_than_70_of_which_came_from_revenues_generated_by_frozen_russian_assets-5520 (дата звернення: 13.04.2026).

31. Міністерство фінансів України. Партнери з розвитку, які надали бюджетну підтримку Україні обсягом понад 41 млрд. доларів США у 2024 році, та спрямування цих коштів. URL:

https://mof.gov.ua/uk/news/development_partners_that_provided_ukraine_with_over

41 billion in budget support in 2024 and the allocation of these funds-4974
(дата звернення: 13.04.2026).

32. Міністерство фінансів України. У 2023 році Мінфін України залучив 42,6 млрд. доларів США пільгового та грантового фінансування від міжнародних партнерів. URL:
https://mof.gov.ua/uk/news/ministry_of_finance_of_ukraine_attracted_usd_426_billion_of_concessional_and_grant_financing_from_international_partners_in_2023-4370 (дата звернення: 13.04.2026).

33. Міністерство фінансів України. Держбюджет-2022: до загального фонду надійшло 1,491 трлн гривень. URL:
https://mof.gov.ua/uk/news/derzhbiudzhets-2022_do_zagalnogo_fondu_nadiishlo_1491_trln_griven-3790 (дата звернення: 13.04.2026).

34. European Commission. Ukraine Facility. URL:
https://enlargement.ec.europa.eu/funding-technical-assistance/ukraine-facility_en
(дата звернення: 13.04.2026).

35. The World Bank. Public Expenditures for Administrative Capacity Endurance in Ukraine (PEACE in Ukraine) Project. Additional Financing. 2024. 31 p. URL:
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099122124171534079/pdf/P178946-c56246e6-2373-48e7-85b0-3a57f5663e89.pdf> .

36. The World Bank. Donors Provide Additional \$760 Million for Ukraine to Sustain Critical Government Services. URL:
<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/02/29/donors-provide-additional-760-million-for-ukraine-to-sustain-critical-government-services> (дата звернення: 13.04.2026).

37. International Monetary Fund. IMF Executive Board Approves the Establishment of a Multi-Donor Administered Account for Ukraine. URL:
<https://www.imf.org/en/news/articles/2022/04/08/pr22111-imf-executive-board->

[approves-establishment-of-a-multi-donor-administered-account-for-ukraine](#) (дата звернення: 13.04.2026).

38. International Monetary Fund. IMF Executive Board Completes the Eighth Review of the Extended Arrangement under the Extended Fund Facility for Ukraine. URL: <https://www.imf.org/en/news/articles/2025/06/30/pr-25227-ukraine-imf-completes-8th-rev-of-ext-arrang-under-eff> (дата звернення: 13.04.2026).

39. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 № 1928-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1928-20> .

40. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 03.11.2022 № 2710-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2710-20> .

41. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3460-20> .

42. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4059-20> .

43. Бюджетна декларація на 2022-2024 роки. Київ: Міністерство фінансів України, 2021. 45 с. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%202022-2024%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8.pdf> .

44. Бюджетна декларація на 2025-2027 роки. Київ: Міністерство фінансів України, 2024. 42 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_%20%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%202025-2027%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8.pdf .

45. Бюджетна декларація на 2026-2028 роки. Київ: Міністерство фінансів України, 2025. 53 с. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%202026-2028%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8.pdf> .

46. Меморандум про економічну та фінансову політику. Україна: лист про наміри від 01.12.2023. Київ: Міністерство фінансів України, 2023. 49 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/LOI_MEFP_Ukraine_01_12_2023.pdf .

47. Міністерство фінансів України. Національна стратегія доходів до 2030 року. Київ, 2023. 147 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf .

48. Міністерство фінансів України. Звіт про стан виконання Національної стратегії доходів до 2030 року у 2024 році. Київ, 2024. 206 с. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202024%20%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%B4%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2%20%281%29.pdf> .

49. Міністерство фінансів України. Методологія проведення оцінювання інструментів податкової політики, які призводять до податкових видатків: наказ Міністерства фінансів України від 27.09.2024 № 474. Київ, 2024. 19 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/18000_474_%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D0%B2.pdf .

50. Міністерство фінансів України. Інформація про фінансові ризики (включаючи умовні зобов'язання та квазіфінансові операції) та їх вплив на показники державного бюджету у 2025 році. Київ, 2024. 64 с. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%20%D0%9A%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D0%B2.pdf> .

[D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%84%D1%96%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D1%97%D1%85%20%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%83%20%D1%83%202025%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf](#) .

51. Державна митна служба України. Щорічний звіт Державної митної служби України як органу правопорядку для медіа і громадянського суспільства за 2025 рік. Київ, 2026. 38 с. URL: <https://customs.gov.ua/web/content/24218?download=true&unique=5d9201cad89cc1f00a7b6843c7e919adff540e39> .

52. Міністерство фінансів України. Дорожня карта реформування системи управління публічними інвестиціями на 2024-2028 роки. Київ, 2024. 21 с. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%9F%D0%86.pdf .

53. Міністерство фінансів України. Методика розрахунку вартості публічного інвестиційного проєкту: наказ Міністерства фінансів України від 23.06.2025 № 316. Київ, 2025. 14 с. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%20%D0%9F%D0%86%D0%9F%20%D0%B7%20%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B7.pdf> .

54. Міністерство фінансів України. Мінфін затвердив нову форму об'єднаної звітності з ПДФО та ЄСВ. URL:

https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_zatverdiv_novu_formu_obiednanoi_zvitnosti_z_p_dfo_ta_iesv-5005 (дата звернення: 13.04.2026).

55. Міністерство фінансів України. Фінансово-економічне обґрунтування до Бюджетної декларації на 2026-2028 роки. Київ, 2025. 28 с. URL:

https://www.mof.gov.ua/storage/files/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%BE%D0%B1%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BD%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf .

56. Міністерство фінансів України. Інформація про фіскальні ризики (включаючи умовні зобов'язання та квазіфіскальні операції) та їх вплив на показники державного бюджету у 2026 році. Київ, 2025. 75 с. URL:

<https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%84%D1%96%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D1%97%D1%85%20%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%83%20%D1%83%202026%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf> .

57. Міністерство фінансів України. План діяльності Міністерства фінансів України на 2026-2028 роки. Київ, 2025. 88 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%9F%D0%9B%D0%90%D0%9D%20_2026-2028_%20pdf.pdf .

58. Міністерство фінансів України. Щодо строків запровадження електронної марки акцизного податку: старт Е-Акцизу планується перенести на

1 листопада 2026 року. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/shchodo_strokov_zaprovadzhennia_elektronnoi_marki_aksiznogo_podatku_start_e-aksizu_planuietsia_perenesti_na_1_listopada_2026_roku-5406 (дата звернення: 13.04.2026).

59. International Budget Partnership. Ukraine – Open Budget Survey 2023. URL: <https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2023/ukraine> (дата звернення: 13.04.2026).

60. Міністерство фінансів України. Звіт про хід виконання Плану заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки за 2024 рік. Київ, 2025. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%85%D1%96%D0%B4%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2_%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%A4_%D0%BD%D0%B0%202022-2025%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8%20%D0%B7%D0%B0%202024%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf.

61. Єдиний веб-портал використання публічних коштів. Про портал SPENDING / E-DATA. URL: <https://spending.gov.ua/web/guest/about1> (дата звернення: 13.04.2026).

62. Міністерство фінансів України. Мінфін: Уряд ухвалив Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_uriad_uhvaliv_strategiiu_reformuvannia_sistemi_upravlinnia_derzhavnimi_finansami_na_20262030_roki-5604 (дата звернення: 13.04.2026).

63. International Monetary Fund. Ukraine: Sixth Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility, Requests for Modification of a

Performance Criterion, and Financing Assurances Review. IMF Country Report No. 24/366. Washington, DC: IMF, 2024. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/1ukrea2024004-print-pdf.pdf>.

64. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо відновлення середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні та приведення окремих його положень у відповідність із законами України: Закон України від 18.09.2024 № 3979-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3979-20> (дата звернення: 13.04.2026).

65. Луніна І. О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання : монографія. Київ : ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України», 2020. 440 с. URL: <https://digpub.chite.edu.ua/books/fin/Lunyna.pdf>.

66. Луніна І. О. Управління державними фінансами. Фінанси України. 2019. № 11. С. 97-117. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_19_11_097_uk.pdf.

67. Горин В. П., Квасниця О. В., Романків А. А. Тенденції фінансування бюджетного дефіциту та пріоритети боргової політики України в умовах війни. Ефективна економіка. 2023. № 9. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/>

68. Дем'янишин В. Бюджетний дефіцит та його вплив на кризову ситуацію в Україні. Вісник ТНЕУ. 2007. №5. С. 120-123.

69. Дем'янишин В. Г. Концептуальні засади бюджетного дефіциту в Україні. Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць / відп. ред. А. А. Покотілов. [Випуск 228: В 4 т. Т. III]. Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. С. 717-726.

70. Бюджетна система: підручник / С. І. Юрій, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/521>

71. Десятнюк О. М., Крисоватий А. І., Птащенко О. В. Становлення фінансової інклюзії в Україні: стан та тенденції розвитку. Світ фінансів. 2023. Вип. 3 (76). URL: <http://sf.wunu.edu.ua>

72. Десятнюк О. М., Крисоватий А. І., Птащенко О. В. Цифрова інклюзія: фінансові та маркетингові аспекти. Журнал стратегічних економічних досліджень. 2023. № 3 (14). С. 93-102. DOI: 10.30857/2786-5398.2023.3.10